

Fig. 1. Jellinghøjene o. 1830. I forgrunden den tomme sydhøj. Efter maleri af Adam Müller.
The Jelling tumuli about 1830. In the foreground the empty south tumulus.

TOMME HØJE

Af HARALD ANDERSEN

Der hviler et tragikomisk skær over begrebet den tomme høj. Spildt møje, skuffede forventninger. Lange næser. Herhjemme har de sidste års udgravninger af Jelling- og Slotsbjergbyhøjene gjort sagen aktuel. Også Norge kan tale med i denne sag. Her er navnene »Raknehaugen« og »Farmannshaugen«. I menigmands bevidsthed står udgravningerne af disse Nordens anseligste høje som spildte – arkæologiske nitter.

Men det er ikke rigtigt. Disse udgravninger er et bedre eftermæle værd. Ser man bort fra den skuffelse, som naturligt må gribe den, der venter gods og guld og pludselig står med tomme hænder, så har disse undersøgelser givet så rige resultater, at de vel må siges at være pengene værd.

Men hvorfor er Nordens største høje tomme? Det er det store spørgsmål, som naturligt må rejse sig, efter at spade og skovl har sagt, hvad de har at sige. Det spørgsmål er, mener jeg, endnu ikke udtømmende besvaret. Lad os for om muligt at give et bidrag til løsningen af denne

gåde prøve at se lidt på de tomme høje, ikke som enkeltfænomener, men som et samlet materiale. Muligt kan en sådan undersøgelse også på anden måde bringe nyt for dagen om disse arkæologernes smertensbørn.

De fire ovennævnte høje er de anseligste, men ingenlunde de eneste repræsentanter for den mærkelige gruppe af mindesmærker, som de tomme høje udgør. Rundt om i museernes arkiver findes talrige beretninger om større og mindre høje af denne art. Det er sandsynligt – i enkelte tilfælde endogså sikkert – at nogle af disse høje tilhører sten- og bronzealder. Hovedparten synes imidlertid at høre hjemme i jernalderen, og det er disse høje, som i det følgende skal gøres til genstand for en nærmere undersøgelse.

Studiet af de tomme høje vanskeliggøres på forskellig måde. For de ældre arkæologer var det at finde oldsager det egentlige mål for en udgravning, og den misstemning, som en tom høj derfor måtte vække, har ofte givet sig et synligt udtryk i gravningsberetningen, som blev kort og overfladisk. For udlandets vedkommende melder sig den vanskelighed, at udgravninger af denne art sjældent er publiceret. Heldigt er det dog, at de anseligste af mindesmærkerne, det materiale, hvorpå der især må bygges, er undersøgt i de senere år på fuldt forsvarlig måde.

Før vi går over til en nærmere betragtning af enkelte høje, må forudskikkes et par bemærkninger. Ved en tom høj forstås en høj, hvori der ikke er fundet spor af noget med højen samtidigt, gravlagt lig – og vel at mærke, hvor lig må antages aldrig at have været til stede. En tom høj kan meget vel være bygget over en ældre høj med grave. Der kan også i dens top være nedgravet sekundære grave. Begge disse særformer er medtaget blandt de nedenfor nævnte eksempler.

De to allerede nævnte høje, Jelling- og Slotsbjergbyhøjene, indtager en ubestridt førsteplads i det danske materiale. Jellinghøjen er med sine ti meters højde landets største høj. Trods højens tomhed kan der på grund af den nære forbindelse med den nordfor liggende gravhøj ikke herske tvivl om dens datering. Højen blev udgravet 1941 ved Ejnar Dyggve – en teknisk fremragende udgravning, der har dannet forbilledet for så at sige alle senere danske højundersøgelser¹).

Den seks meter høje Galgebakke i Slotsbjergby ved Slagelse hører også til landets anseligste oldtidsminder. Den var bygget over en ældre høj med grave fra bronzealder. Fund under højbunden daterer højen til sidste halvdel af 1. årtusinde²).

I Himlingøje sogn nær ved den bekendte gravplads ligger tre store høje. I to af disse er der fundet grave fra yngre romertid. Den tredje var tom, men er, som hele opbygningen viser, samtidig med de to andre. På gravens plads i midten af højen fandtes en stensætning, en slags

Fig. 2. Slotsbjergby høje. Til højre Galgebakken.
Slotsbjergby tumuli. Gallows Hill on the right.

skødesløst bygget stenkiste, der med sikkerhed kan siges ikke at have rummet nogen grav.

En stor overpløjet høj i Houbjerg, Viborg amt, indeholdt et udstrakt brandlag, delvis dækket under en stor stendynge. Der fandtes ikke spor af menneskeben i højen, derimod en del brændte og ubrændte dyrebene. Højen kan på grundlag af enkelte oldsagsfund dateres til yngre romertid.

I Hals sogn i Ålborg amt lå indtil 1886 »Guldharalds høj«. I den skulle efter sagnet Guldharald være begravet med hest og hund, med våben og smykker og på hovedet et stort guldsmykke »som en fjerbusk«. Ingen af alle disse herligheder fandtes imidlertid ved udgravningen, skønt højen – velbeskyttet som den lå, under et dække af flyvesand – var næsten ubeskadiget, så at enhver tanke om senere plyndring kan udelukkes. Der fandtes kun spredt i fylden et par jernsøm, nogle skår og mange dyrebene, ellers intet.

Af andre tomme høje, som kan dateres til jernalderen, kan nævnes høje fra Skals, Viborg amt, Karise, Østsjælland samt fra de store gravpladser ved Ris og Donbæk i Vendsyssel.

Desværre ligger det jo i dette materiales natur, at dateringen ofte må volde vanskelighed. Spredt over landet ligger en mængde tomme høje – ofte af betydelig størrelse – som ikke kan nærmere tidsfæstes. Af disse

høje skal jeg indskrænke mig til at nævne en enkelt, nemlig en høj i Lille Linde i Hårlev sogn nær ved herregården Tryggevælde. Dens højde er tre meter. Ved udgravningen af højen fandtes en del ubrændte dyrebene og en stump bronze samt meget trækul. I højsiden stod en yderst slet bevaret urne, som formentlig stammer fra jernalderen. En lav, langstrakt højning strækker sig ud fra højfoden. Den har tidligere været stenomsat.

For Norges vedkommende må først og fremmest nævnes Raknehau- gen, der måler 15 meter i højden og således er ikke blot Norges, men hele Nordens største høj. Ved udgravningen for få år siden afdækkedes en umådelig dyng af tømmerstokke, men under den fandtes intet spor af grav³).

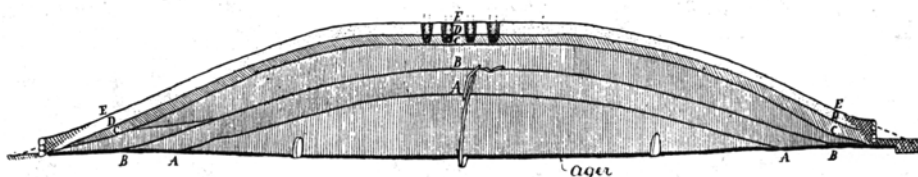

Fig. 3. Den sydlige Jellinghøj. Hovedsnit. Efter E. Dyggve.
The south Jelling tumulus. Main through-section.

En anden navnkundig norsk høj af denne art er Farmannshaugen. Højen skal ifølge Snorres beretning være rejst over Harald Hårfagers søn kong Bjørn. Højen har oprindelig været 4-5 m i højden, altså en meget anseelig høj⁴).

En lignende højde havde oprindelig Sølushaugen på Karmøy. Dens nære naboskab med en over skib bygget høj gør det utvivlsomt, at højen må dateres til vikingetid.

Tomme høje med grave i toppen er oftere fundet i Norge. Som eksempel kan nævnes en høj af ca. 4 m.s højde i Gystad i Ullensaker⁵), i hvis top fandtes en brandgrav fra 10. århundrede med rigt udstyr, og Byrkjehaugen på Voss, hvor gravens plads på bunden af højen var optaget af et tomt, stenbygget hulrum i lighed med det, som fandtes i Himlingørehøjen, mens en egentlig grav, bestående af en stor stenkiste, fandtes et stykke oppe i højfylden⁶).

Endelig må nævnes en svensk høj fra Björkå i Ångermanland. Ligesom i Gystadhøjen var der anlagt sekundære grave i dens top og side, nemlig tre grave fra vikingetid. Højen udgravedes 1949 af danske arkæologer.

Foruden de allerede nævnte ulemper knytter sig til dette materiale endnu et usikkerhedsmoment. Der kendes fra den senere jernalder eksempler på, at hovedbegravelsen i højen kan være anlagt acentralt. Kun

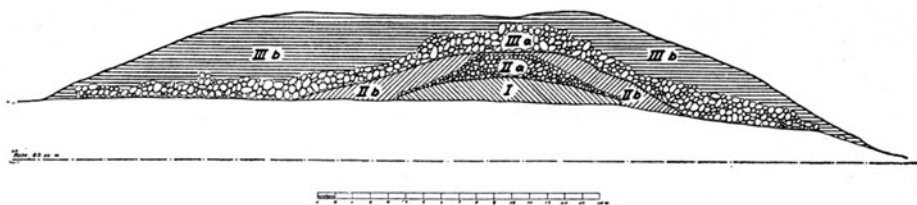

Fig. 5. Galgebakken i Slotsbjergby. Hovedsnit. I og II angiver bronzealderhøjen, III den tomme jernalderhøj.

Gallows Hill at Slotsbjergby. Main through-section. I and II show the Bronze Age tumulus, III the empty Iron Age tumulus.

På et prospekt, som Henrik Rantzau i året 1591 lod trykke (fig. 4), ses på højtoppen en stor opretstående sten. Denne sten har ofte fristet arkæologer til sindrige teorier. Man har identificeret stenen med såvel den lille som den store Jellingrunesten⁷⁾. Disse teorier finder imidlertid ingen støtte i prospektets tekst, der blot taler om »en sten af fremragende størrelse lidt mindre end den, som er vist ved kirken«. Stenen ved kirken er den store runesten. Den lille, der ikke ses afbildet, men hvis tekst er gengivet på prospektet, har vel allerede dengang haft sin plads bag den store, ved våbenhusets dør, hvor den en halv snes år senere vides at have ligget. Sten på toppen af høje er, som det nedenfor skal vises,

Fig. 6. En af Himlingøje-højene.
One of the Himlingøje tumuli.

Fig. 7. Højgruppe ved Vorbjerg nordvest for Horsens.
Group of tumuli at Vorbjerg, northwest of Horsens.

ikke så usædvanlige i jernalderens sidste århundreder. Set fra et arkæologisk synspunkt skulde der således intet være i vejen for, at en bautasten har stået et eller andet sted på højens topflade, således som teksten rent bogstaveligt fortæller.

Den flade top, midtstolpen og – som netop nævnt – bautastenen på højtoppen er tre træk, der ikke alene findes ved Jellinghøjen. De kendes fra adskillige andre høje – tomme høje såvel som gravhøje – i tidsrummet fra ca. 300 e. Kr. og indtil oldtidens slutning. Hvilken udbredelse de oprindeligt har haft, kan man endda kun gætte sig til. Toppens udseende ændres let ved senere tiders gravning, stolpen formulder og forsvinder, hvis ikke bevaringsforholdene – som i Jelling – er ekstraordinært gode, og bautastenen bortslæbes eller slås til skærver.

Lad os først betragte de fladtoppede jernalderhøje, der forekommer ganske almindeligt uden dog at være eneherskende. Den tomme Slotsbjergbyhøj havde en bred topflade, og fladen skyldes næppe – som man måske kunne formode – at toppen er planeret for at kunne anvendes som rettersted, thi allerede den ældre høj, som jernalderhøjen var bygget over, var fladtoppet (fig. 5). For denne ældre højs vedkommende synes der derimod at være tale om affladning af en oprindeligt hvælvet høj, thi toppen er ligesom »skåret af« den i højen værende stendynge. Da højen synes at stamme fra slutningen af bronzealderen, må affladningen vel antages at have fundet sted i løbet af jernalderen. Fladtoppet var ligeledes Guldharalds høj. Himlingøjhøjene – den tomme såvel

som de ikke tomme – havde »påfaldende flad overdelt« (fig. 6). En lille tom høj ved Skals havde ligeledes denne form. Blandt gravhøjene kan nævnes en høj i Lellinge ved Køge, der, som udgraveren skriver – »hører til mellem de mange høje med flad overdelt, der findes i denne del af herredet«. Højen kan dateres til yngre romertid. Det samme er tilfældet med en gruppe af store, udpræget fladtoppede høje ved Vorbjerg nær Horsens (fig. 7). Vorbjerghøjene er måske den smukkeste højgruppe af denne art indenfor Danmarks grænser.

Så godt som alle de store svenske »kongehøje« med grave fra folkevandringstid har en karakteristisk lille topflade over temmelig stejle sider (fig. 8 og 9). Det gælder først og fremmest de tre Uppsalahøje, men også høje som Inglingehøjen, Nordians høj og Hersbyhøjen.

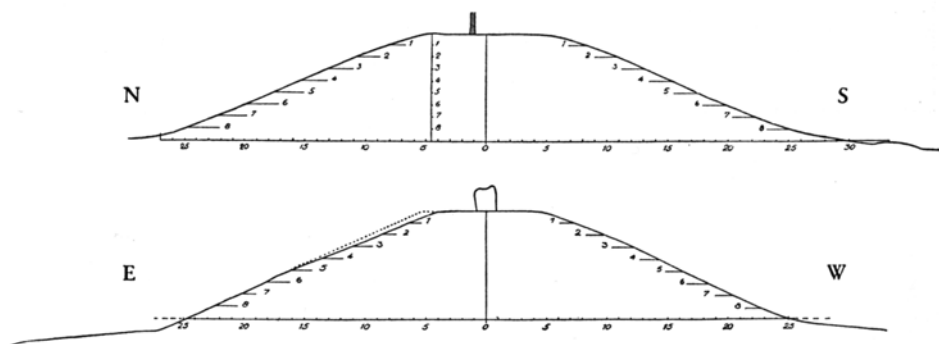

Fig. 8. Nordians høj. Snit. — Efter Sune Lindquist.
Nordians tumulus. Through-section.

I Norge findes ligesom i Danmark flade høje side om side med mere afrundede.

Fladtoppede høje kendes ikke blot fra jernalderen. Også i bronzealderen forekommer de, ofte i en meget lav og bred udformning, de såkaldte dansehøje. Dateringen af denne særlige højform synes sikker. I andre mindre særprægede tilfælde kan det være tvivlsomt, om den flade top er oprindelig eller skyldes en senere planering, sådan som det formentlig er tilfældet ved den ældre Slotsbjergbyhøj.

Der kan være grund til her at henlede opmærksomheden på et mærkeligt forhold, nemlig det, at der synes at være en forbindelse mellem kirken og den fladtoppede høj. På eller tæt op ad landets kirkegårde ligger ofte høje. Af landets ca. 75 kirkegårdshøje vides ca. en tredjedel at være – eller have været – fladtoppede, mens der for største parten af de resterende savnes oplysninger om dette specielle forhold. Antallet er så stort og højenes størrelse ofte så betydelig, at fladtoppedheden næppe *alene* kan forklares som senere tiders værk, selv om anbringelsen af

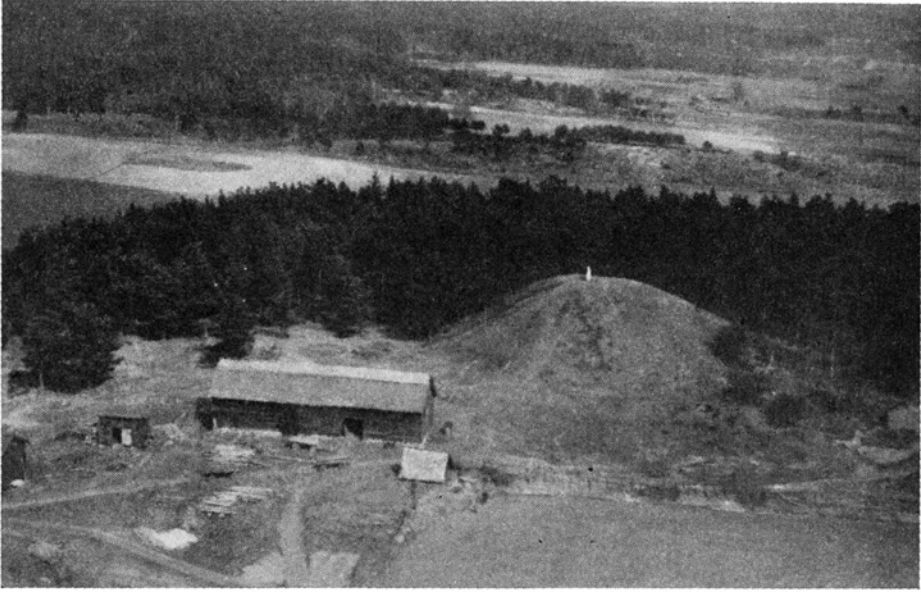

Fig. 9. Nordians høj. — Efter Sune Lindquist.
Nordian's tumulus.

klokkestabler, gravsteder o. lign. på højene kan have ændret formen på nogle af dem.

Forklaringen kan være den, at man har villet uskadeliggøre de hedenske anlæg ved at inddrage dem i den kristne helligdom; disse høje skulle altså have været bestemmende for kirkernes placering. Fænomenet svarer til, at en meget stor del af samtlige danske runesten er fundet i kirkefundamenter eller kirkegårdsdiger.

Et par eksempler på fremragende kirkegårdshøje med flad top skal nævnes. På Hårlev kirkegård i Østsjælland ligger Hothershøj, der med sine fem meters højde er den største høj af denne art næst efter Jellinghøjene. En skriftlig kilde udpeger – muligvis med urette – denne høj som højen, hvor Tryggevældestenen oprindeligt har stået. På Randbøl kirkegård ligger »kong Rands høj« (fig. 10). Andre betydelige høje ligger på kirkegårdene i Elmelunde på Møen (fig. 11), Solbjerg, Hellum herred og Vamdrup, Anst herred. Disse høje og mange lignende skulle, om ovenstående formodning holder stik, være stormandshøje fra jernalderens sidste århundreder, hvilket naturligvis ikke i mindste måde udelukker, at højene kan være bygget over høje fra ældre tidsrum.

Heller ikke den indvendige midtstolpe er enestående for Jellinghøjen. Sådanne stolper er dog ingenlunde noget almindeligt træk, men man må huske, at en formuldet stolpe ofte er overordentlig vanskelig at påvise i en af muld opbygget høj. Hvor midtstolper forekommer i høje med grave,

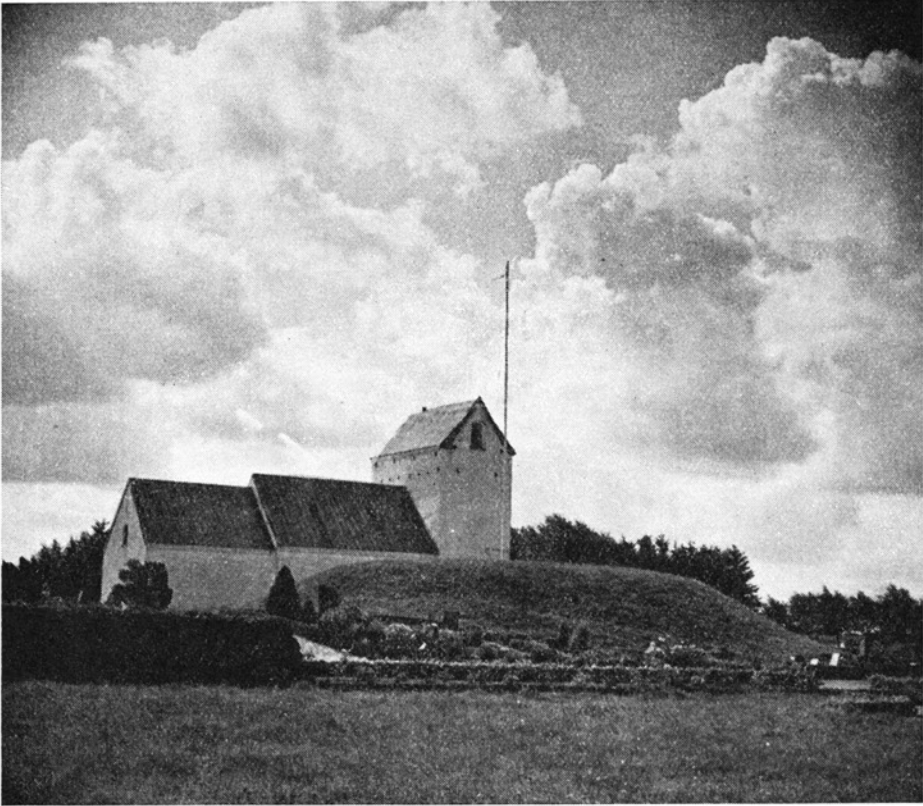

Fig. 10. »Kong Rans høj« på Randbøl kirkegård.
"King Ran's mound" in Randbøl churchyard.

hvilket undertiden sker, synes det altid at være i forbindelse med brandgrave, muligvis fordi jordfæstegraven har taget for megen plads op til at en stolpe har kunnet anbringes.

Som allerede nævnt var der inderst i den tomme Himlingøjhøj en stensætning, en slags »narregrav«. Indenfor denne stensætnings område har været nedrammet en stolpe. Den var dog kun sparsomt bevaret. Bedre stod det til i en af nabohøjene. Her var stolpen rejst tæt op ad højens centrale brandgrav og bevaret i en længde af $1\frac{1}{2}$ m (fig. 14). I en af Vorbjerghøjene, den for lidt siden nævnte, smukke gruppe af fladtoppede høje fra yngre romertid, fandtes ved udgravningen i 1889 under en stor stendynge en urne nedgravet i undergrunden. Op gennem stendynngen bemærkede udgraverne en mærkelig hulhed, et stenfrit rør, i hvis nedre del sad ubrændt træ (fig. 15). Sikkert med rette tydes denne hulhed som spor efter en bortrådet stolpe. Dette fund opklarer et forhold ved Slotsbjergbyhøjen, som ved udgravningen forekom gådefuldt. I den bronzealderhøj, som den tomme jernalderhøj var bygget over, fand-

tes som nævnt en stor stendynge, hvis top nåede helt op til højens topflade. Øverst i denne stendynge iagttoges et stenfrit rør (fig. 16), ganske som det i Vorbjerg højen fundne. Da jernalderhøjen skulle bygges, har man åbenbart plantet en svær stolpe midt på toppen af den ældre høj. Man har brudt hul i den ældre stendynge og atter fyldt stene ned omkring stolpen. Ved stolpens fuldstændige formuldning er da røret fremkommet. Stolpen i Slotsbjergbyhøjen hører altså – i modsætning til stolpen i Vorbjerg højen – formentlig ikke til i selve den høj, hvor dens aftryk forekommer. Den må sikkert høre sammen med den ovenover liggende høj.

I de store svenske folkevandringstidshøje er flere gange fundet midtstolper. I den vestlige af de tre Uppsalahøje stod fastkilet mellem de øverste sten i den stendynge, der dækkede højens brandgrav, en stolpe af løvtræ. I Stabyhøjens midte var på samme måde rejst to birketræstolper (fig. 17).

I den tomme vikingehøj fra Björkå, Ångermanland, iagttoges, som udgraveren magister Th. Ramskou venligt har meddelt mig, midt i højen, op gennem dens fyld en hulhed, der tydeligt var sporet efter en bort-

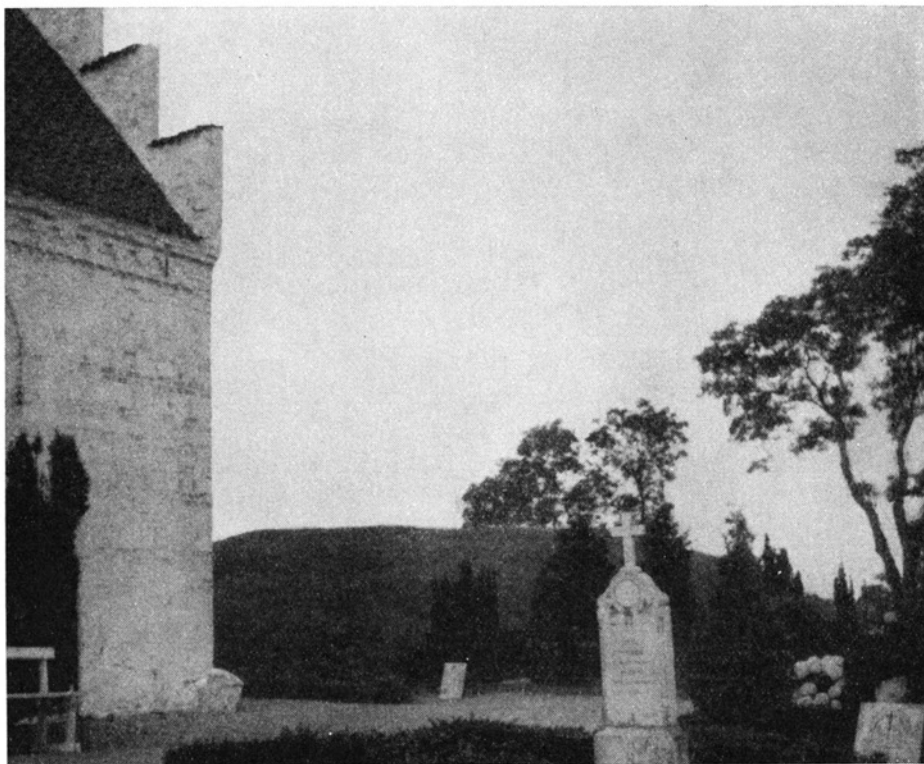

Fig. 11. Høj på Elmelunde kirkegård, Møen.
Tumulus in Elmelund churchyard, Møen.

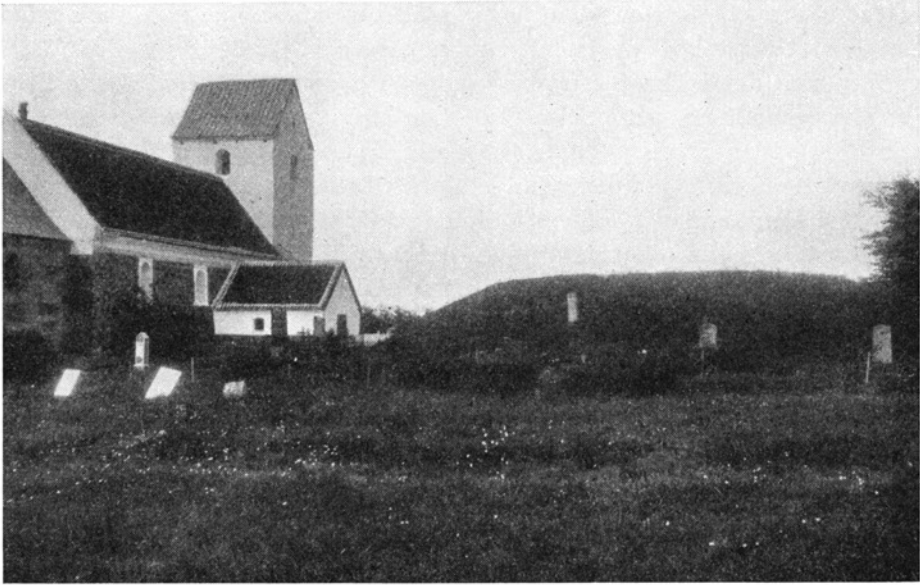

Fig. 12. Høj på Ydby kirkegård, Thy.
Tumulus in Ydby churchyard, Thy.

rådnet stolpe (fig. 18). Stolpen har været nedgravet i undergrunden og tæt ved den – ligeledes nedgravet i oprindelig markflade – fandtes, på det sted, hvor graven efter almindelige beregninger burde have ligget, en trækulfyldt grube, dækket med en stor sten. I højens top nær ved stolpehullet lå to brandgrave. Længere ude i højsiden fandtes en jordfæstegrav.

Fra Norge kendes et enkelt tilfælde af midtstolpe, nemlig i den tomme høj, Farmannshaugen. Stolpen, der var af asketræ, var tilspidset nedadtil og stod nedrammet i undergrundsleret.

Efter denne oversigt over, hvad årene har levnet af midtstolperne selv, kunde man nok ønske at høre en udtalelse fra en mand, som med egne øjne har set en sådan stolpe blive rejst. Det er så heldigt, at dette ønske kan imødekommes. Manden er araberer Ibn Fadlān, der i året 921 e. Kr. foretog en rejse for kaliffen i Bagdad, og som i den rejsebeskrivelse, han senere forfattede, blandt mange andre oplevelser også skildrer en nordisk vikingehøvdinges bålfærd i egnen omkring Volga. Beskrivelsen er detailleret og uden tvivl pålidelig. Ibn Fadlān har selv overværet bålfærden og – ved tolk – talt med den døde høvdings mænd. Han skildrer, hvordan den døde blev lagt på sit skib, som var trukket på land, og hvordan der under mangehånde ceremonier ofredes heste, hunde, okser, høns samt en trækvinde til den afdøde. Til sidst stak man ild på skibet, og beretningen slutter således: »Det varede ikke en time, før skib og tømmer, tillige med kvinden og den afdøde var for-

vandlet til aske. På det sted, hvor det på land dragne skib havde stået, opførte man noget, der lignede en rund høj og oprejste i dens midte en stor træstolpe, på hvilken man skrev navnet på den afdøde og på russernes konge.«

Det her anførte kildested har man hidtil tolket således, at stolpen skulde have stået midt på højtøppen⁸). Denne tolkning er imidlertid ikke rigtig. Professor F. Løkkegaard, der har gjort mig den tjeneste at under-

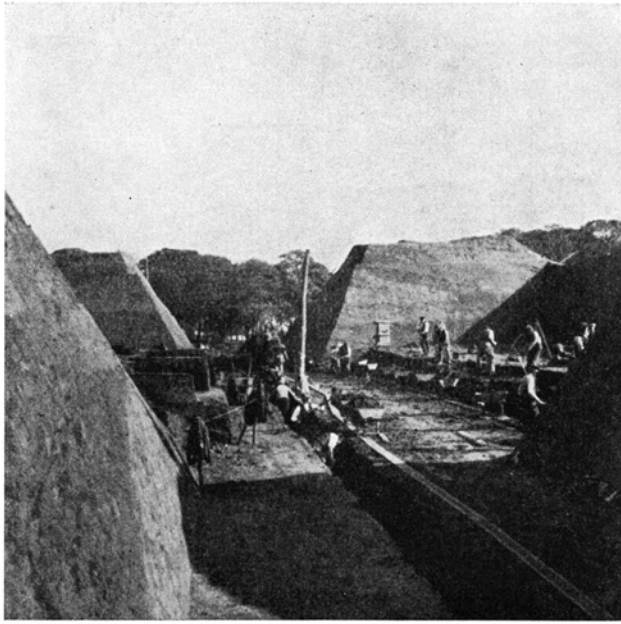

Fig. 13. Jellingsydhøjen under udgravningen i 1941. Bemærk midtstolpen. — Efter E. Dyggve.
The south Jelling tumulus in course of excavation in 1941.
Note the centre post.

søge den arabiske tekst, oplyser, at der »ikke er nogen tvivl om, at stolpen virkelig menes at være inden i højen«. Mere usikkert er det, hvordan den er kommet der, idet det synes at fremgå af teksten, at højen var bygget, da stolpen anbragtes. Teksten synes altså at indeholde en selvmodsigelse, som måske kan forklares ved, at man tænker sig stolpen rammet ned gennem den nyopførte høj – en antagelse, der stemmer dårligt med de arkæologiske fund. Der kan dog også være tale om en unøjagtig beskrivelse, hvilket man undertiden møder i arabisk. Om stolpen har raget op over højtøppen, kan ikke afgøres. Det er muligt, men hovedparten af den har i hvert fald været dækket af jord. På baggrund af de foreliggende fund af midtstolper er det »ganske klart, at det er en sådan, der omtales her«.

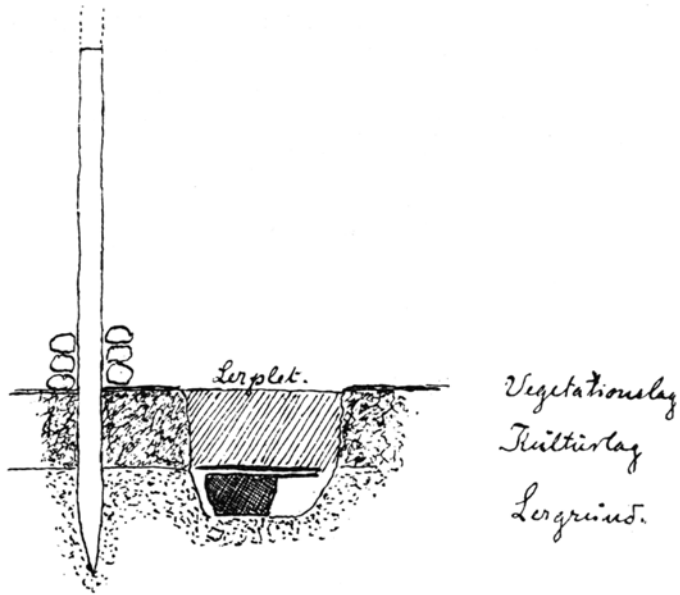

Fig. 14. Grav og stolpe i en af Himlingøsehøjene. — Efter Sophus Müllers udgravningsberetning.
Grave and post in one of the Himlingøje tumuli.

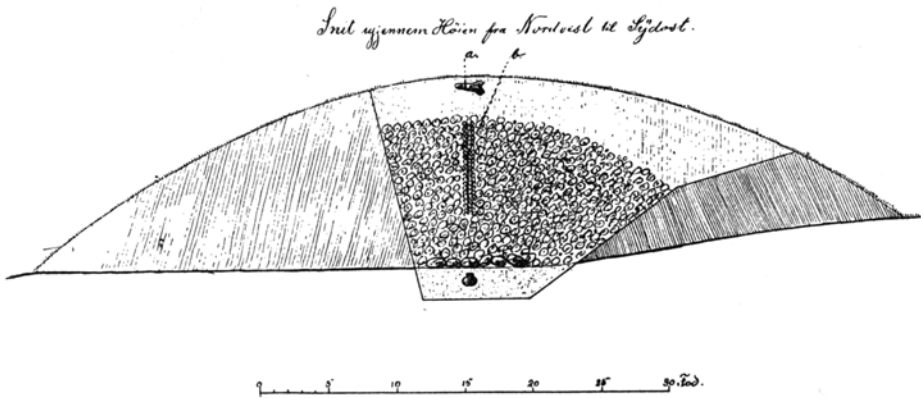

Fig. 15. Vorbjerghøjens opbygning. Tegningen — fra udgravningen i 1889 — er noget skematiseret. Det vides, at højen var fladtoppet ligesom de øvrige høje i denne gruppe (se fig. 7).

Bemærk hulheden efter den bortrændede midtstolpe og den omvæltede bautasten (a).

Efter Reeh og Smiths udgravningsberetning.

Construction of the Vorbjerg tumulus. Note the cavity left by the central post, now rotted away, and the overturned memorial stone (a).

Fig. 16. Fra udgravningen af Slotsbjergbyhøjen. Den kegleformede stendynge hører til den ældre høj (bronzealder). Øverst på keglens topflade ses hullet efter den bortrådnede stolpe. Ved siden af det ligger en omvæltet bautasten.

From the excavation of the Slotsbjergby tumulus. The conical heap of stones belongs to the older (Bronze Age) tumulus. On the top of this cone the hole can be seen left by the post, which has now rotted away. Beside it an overturned memorial stone can be seen.

Midtstolper i høje findes også uden for Norden. De ret sparsomme fund forekommer hovedsagelig på vesttysk område⁹). I tid strækker fundene sig fra yngre stenalder til op i romersk tid. Helt af samme art som de nordiske synes de vesttyske midtstolper dog ikke at være. Mens førstnævnte, som de anførte eksempler viser, fortrinsvis optræder i store høje, findes de sidstnævnte som regel i småhøje, og det kan i flere tilfælde anses for givet, at stolpen har raget ovenud af højtønnen (fig. 19), hvilket i hvert fald ved et af de nordiske fund (nemlig stolpen i Jellinghøjen) vides ikke at have været tilfældet¹⁰).

Sten på toppen af høje kendes fra hele Norden, og antallet af sådanne mindesmærker har uden tvivl været større før i tiden. Sten af denne art er lette at fjerne, og navnlig i det tætbefolkede og dertil stenfattige Danmark må regnes med en betydelig tabsprocent.

På toppen af en af de fladtoppede Vorbjerg høje, nemlig den føromtaltte høj med midtstolpe, fandtes ved udgravningen en lille omvæltet bautasten (se fig. 15), og lignende sten findes på to andre høje i gruppen. Ved germanertidens småhøje er det et almindeligt træk, at der

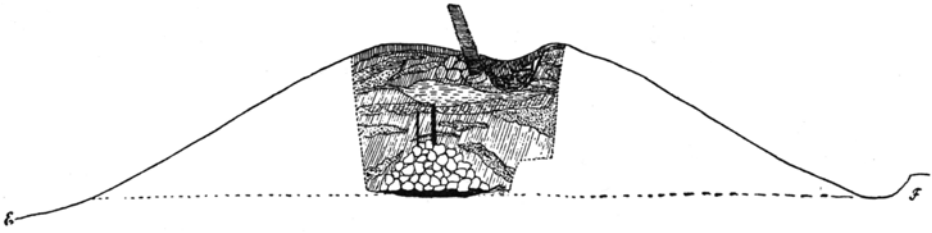

Fig. 17. Stabyhøjen. Snit. Øverst i stendyngen ses oprejst to stolper. — Efter Sune Lindquist. The Staby tumulus. Through-section. Two posts can be seen raised at the top of the mound of stones.

ligger en stor sten på toppen (fig. 20), og fra vikingetiden kendes fuldt udviklede bautasten på høje, nemlig fra gravpladsen i Højstrup, Thisted amt.

Den meget anselige høj Store Rødhøj nord for Kalundborg¹¹⁾ bar på sin top en lille bautasten i oprejst stilling. Højen, der blev udgravet omkring 1870, har, som det ses på en udgravningstegning, haft flad top. Den indeholdt grave fra bronze- og (muligvis) jernalder og var efter udgraverens mening bygget af flere gange.

På toppen af den ældre, afladede Slotsbjergbyhøj – altså under den tomme høj – lå tæt op ad det ovenfor omtalte stolpehul en 90 cm lang sten, der sikkert må opfattes som en omvæltet bautasten (stenen ses på fig. 16 øverst på den kegleformede stendynge).

En bautasten fandtes også på en stor høj ved Magleby nær Frederikssund. Højens kerne indeholdt en bronzealdergrav, men i toppen lå to udaterede grave.

På adskillige ikke tidsfæstede høje rundt omkring i landet findes eller fandtes rejste sten, om hvis alder det ikke er muligt at udtale sig ud over, at flere af dem i størrelse og form ganske svarer til yngre

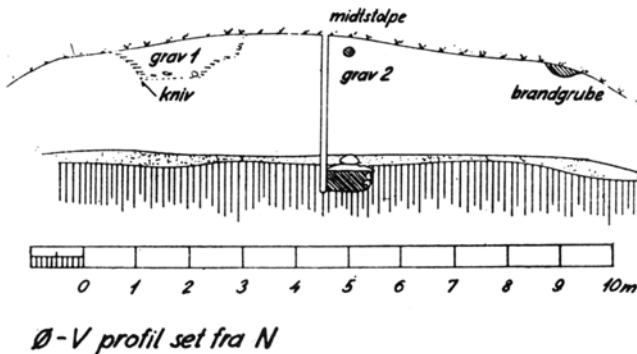

Fig. 18. Vikingetidshøj fra Björkä, Ångermanland. — Efter Th. Ramskovs udgravningsberetning. Tumulus of the Viking Period from Björkä, Ångermanland.

jernalders bautasten. Ved Næsby strand, nær ved det såkaldte Skudeløb, hvorigennem indsejlingen til Trelleborg må have fundet sted, står på en lille høj en bautasten kaldet »Saltstenen«. Af andre eksempler kan nævnes sten på høje ved Aversi (ved Ringsted) og Nostrup i nærheden af Kalundborg¹²).

Bautasten forekommer på svenske høje fra så at sige alle afsnit af jernalderen. På den store gravplads ved Greby (Bohuslän) med grave

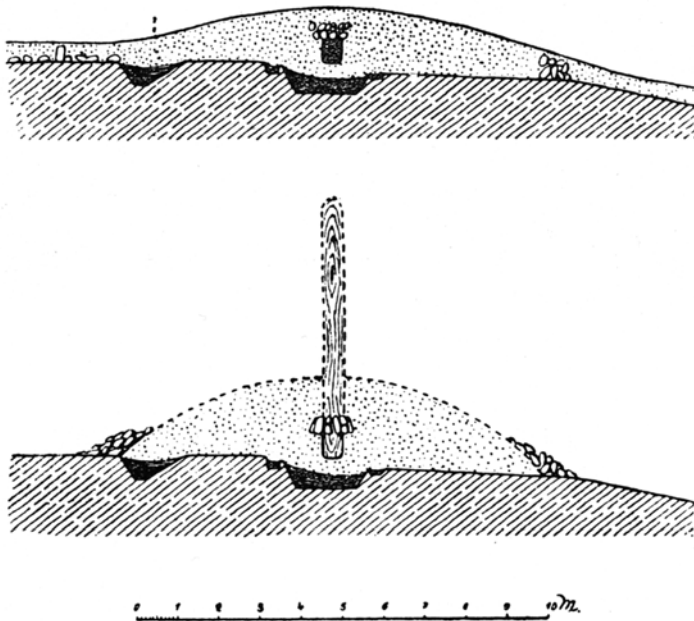

Fig. 19. Gravhøj fra Hallstattid, Bonefeld, Kr. Neuwied. Øverst ses højen i tværsnit, nederst rekonstrueret snit. — Efter H. Lehner.

Burial mound from Hallstatt Period, Bonefeld, Kr. Neuwied. Top: section through mound. Bottom: reconstructed section.

fra ældre jernalder, findes mere end 20 bautasten rejst på småhøje. Høje, slanke bautasten findes på flere af de store folkevandringstidshøje, nemlig på Nordians høj, på Inglingehøjen og på Stabyhøjen (se fig. 9, 21 og 17). Ved Gamla Uppsala på den såkaldte Dommerhøj står på den brede og ganske plane topflade – dog ikke i centrum af denne – en mindre sten. Også på svenske vikingetidshøje forekommer af og til bautasten.

På norske høje findes ikke sjældent sten af denne art¹³). Stenen er ofte en simpel rullesten, men egentlige bautasten forekommer af og til. En særform danner de hvide kvartssten, som undertiden findes på højene¹⁴).

Fig. 20. Lille germanertidshøj fra Havrekobbel, Als Nørreskov. På toppen af den frilagte stendynge ses en stor sten. Under stendyngen fandtes en brandgrav med rester af båd. — Udgravet efteråret 1951.

Small tumulus from Germanic Period on Als. A large stone can be seen on the top of the mound of stones.

Skikken at rejse sten på høje har vistnok været i brug allerede i bronzealderen. Det afgørende bevis herfor synes dog endnu at mangle, thi kun yderst sjældent lader det sig afgøre, om en sten på en høj er samtidig med højen eller en senere tilføjelse. I tre af de ovenfor nævnte tilfælde, nemlig Store Rødhøj, Slotsbjergbyhøjen og Maglebyhøjen, kan det ikke udelukkes, at stenene tilhører bronzealderen, selv om man kan synes, at sandsynligheden taler for, at de er senere tilføjelser. At bautastenen som sådan har været i brug i bronzealderen, er der derimod næppe grund til at betvivle. Af og til finder man den opstillet tæt op ad bronzealderlige høje ogstensætninger på en måde, der taler stærkt for samtidighed¹⁵).

Rejste sten *uden for høje* forekommer almindeligt over hele Vesteuropa. Side om side med disse sten, men langt sjældnere, forekommer sten *på høje*. De ældste monumenter af denne art synes at gå helt tilbage til neolitisk tid¹⁶).

Som vi har set, optræder stenen, stolpen og den flade top mere end een gang forenet i et enkelt højanlæg, og sten og topflade alene er en ikke usædvanlig kombination. Dette sidste gælder dog kun, når der er tale om høje af en vis størrelse. Hvor bautastenen forekommer på småhøje, er disse næsten altid af almindelig afrundet form.

Mens gravformer og gravinventar undergår væsentlige ændringer gennem jernalderens sidste århundreder, så ser vi, at selve gravhøjens arkitektur holder sig temmelig uforandret syv århundreder igennem over det meste af det nordiske område. For Danmarks vedkommende er dette forhold af særlig interesse, fordi vi herved så at sige får slået bro over germanertidens mærkeligt fundfattige periode. Selvom store høje fra germanertid endnu ikke er sikkert påvist herhjemme, så giver denne undersøgelse os grund til at tro, at de eksisterer. Thi vel er der stor forskel på romertidens ofte ret skødesløst byggede høje og vikingetidens velovervejede højbygningsværker, men planen i anlæggene er den samme og lighederne så slående, at et direkte slægtskab nødvendigvis må være tilstede. Og det forbindende led må være af en større og mere fremtrædende art end de til nu kendte små og lidet karakteristiske germanertidshøje.

Hvorledes skal man nu forklare den flade top, midtstolpen og stenen på højtoppen?

Axel Olrik¹⁷⁾ og senere Sune Lindquist¹⁸⁾ har henledt opmærksomheden på, at det oftere omtales i sagnlitteraturen, at kongerne »sad på høj«, d. v. s. udøvede deres kongelige myndighed fra toppen af en høj. Snorre fortæller således, at den norske konge Hrollaug, da han hørte, at Harald Hårfager nærmede sig med en hær, degraderede sig selv på følgende mærkelige måde: han gik op på den høj, »hvor kongerne plejede at sidde. Der lod han højsædet gøre i stand og satte sig i det; så lod han lægge hynder på fodskamlen, hvor jarlerne plejede at sidde, og så væltede kongen sig ud af højsædet og ned i jarlesædet og gav sig selv jarlenavn«. Lindquist henviser i denne forbindelse til højen »Tynwald hill« på øen Man, som den dag i dag har bevaret en lignende betydning som sagaernes kongesædehøje. Kongeskifter skal kundgøres fra denne høj og nye love oplæses fra dens top. Også på nordisk område kendes skikken bevaret op i historisk tid. På Lybers høj lidt nord for Lund hyldede skåningerne dronning Margretes søn Oluf og flere senere konger. Sidste gang, den anvendtes til dette formål, skal have været år 1610.

På den allerede flere gange nævnte svenske høj Inglingeøjen ligger tæt op ad den på højens topflade rejste bautasten en sten af fladtrykt kugleform, smykket med udhugne ornamentter (fig. 21). Denne sten har man opfattet som højens trone, den sten, hvorpå man sad – en antagelse, der gør det umiddelbart forståeligt, at kong Hrollaug lod pålægge hynder, før han fra kongesædet »væltede sig ned på jarlesædet«.

Højest sandsynligt er det en direkte fortsættelse af gammel sædvane, når gravhøjen højt op i historisk tid har spillet en rolle som tingsted. Tinghøjene og deres dystre følgesvende galgehøjene finder vi overalt i landet¹⁹⁾. Tinghøjen er vel langt fra altid fladtoppet, men man må her

Fig. 21. Stenene på Inglingehøjens top.
The stones on the top of Inglinge tumulus.

huske, at vi er 1000 år fjernet fra sædvanens opkomst og inde i en tid, hvor der ikke længere bygges nye høje.

Der er altså næppe grund til at betvivle, at ceremonier som de omtalte virkelig har fundet sted, og det er sandsynligt, at vi her har en del af forklaringen ikke alene på de svenske, men også på de danske og norske højes fladtoppethed. Forklaringen dækker dog næppe i alle tilfælde, dertil er fladtoppethed et altfor udbredt fænomen, og fladtoppede høje ligger ofte flere – undertiden mange – sammen i grupper, et forhold, der vanskeligt lader sig forlige med sagaens vidnesbyrd om enkelte, traditionsomspundne kongesædehøje. Topfladerne har uden tvivl haft mere end en funktion.

Andre muligheder kan imidlertid også tænkes. I flere tilfælde er der

i toppen af jernalderhøje fundet hesteskeletter. I en af Himlingørehøjene fandtes således ganske tæt under overfladen rester af stærkt opløste hesteben og tænder samt et par stenlægninger af mærkelig form. Under og ved siden af stenlægningerne lå små dynger af trækul. Disse anlæg var, mener udgraveren, ganske uforstyrrede. I en lille, tom høj fra Store Linde, Karise sogn, der på grund af sit naboskab med en gravhøj kan antages at tilhøre yngre romertid, fandtes øverst i højen et hestekranium. Fra sagnlitteraturen og navnlig fra Ibn Fadlāns skildring kender vi hele det ceremoniel, som udsplittedes, når en høvding gravlagdes. Vi ved, at dyreofringer, ikke mindst hesteofre, spillede en stor rolle. I gravene finder vi offerdyrenes ben, brændte eller ubrændte, og det hænder, at vi oven for eller oven på fladmarksgrave finder hensatte offerkar eller dyreskeletter. Ved flere grave fra romersk jernalder er således fundet rester af et får, overhugget, anbragt med en halvdel for hver ende af graven²⁰), en skik der får en til at tænke på Ibn Fadlāns syv århundreder yngre beretning om, hvorledes den døde høvdings mænd huggede en hund midt over og kastede de to halvdele op i skibet. Disse fund kan næppe opfattes på anden måde end som de efterlevendes ofre på den dødes grav efter, at den egentlige gravlægning har fundet sted.

Der er al grund til at tro, at lignende ceremonier – ofre eller dødemåltider – har fundet sted ved bestemte lejligheder på de færdigbyggede høje, og at dette har været årsagen – eller en medvirkende årsag – til, at man gav højene den særlige form. Sagaerne ved at fortælle om folk, som efter døden har været genstand for dyrkelse, og de ældste kristne love indeholder forbud mod at blote på højene²¹). Uden tvivl er det levn fra sådanne skikke, når man helt op imod nutiden har brugt at sætte mad ud på gravhøjene til de i højene boende magter. Da A. W. Brøgger i 1909 udgravede en høj i Raundalen, fortalte højens ejer, at når nogen døde på gården, plejede man at slagte et dyr til »garvoren«, som boede i højen. Da meddelerens far døde, havde man således slagtet en kvie²²).

Desværre må man regne med, at det som har fundet sted på højene – det være sig af religiøs eller politisk art – kun i meget heldige tilfælde har efterladt sig spor af en sådan styrke, at de lader sig erkende årtusinder frem i tiden. Vi må foreløbig nøjes med de ovennævnte funds spinkle vidnesbyrd og håbe, at fremtidige undersøgelser vil kaste lys over sagen.

Ved to af de svenske høje, nemlig Ingjaldshøjen og Uppsalaøsthøjen, er gjort den iagttagelse, at toppen af de under højene liggende naturlige bakker er planeret – en planering, som rimeligvis har fundet sted længe før højene byggedes. Lindquist antager²³), at det således dannede plateau oprindelig har tjent samme formål som senere højens topflade. Ceremonierne, af hvad art de end har været, har – om dette er rigtigt – altså ikke været uløseligt forbundet med gravhøjen. En naturlig bakketop har også kunnet anvendes. Den afladede bronzealderhøj i Slotsbjergby tyder

på, at også en ældre gravhøj kunne bruges. I Slotsbjergbyhøjen har vi iøvrigt et eksempel på en flytning af ceremonipladsen i lighed med den, der har fundet sted ved de to ovennævnte svenske høje. Også her har tilkomsten af den nye høj gjort det nødvendigt at hæve scenen.

De nordiske midtstolper, der som nævnt forekommer i store høje, er altid – forsåvidt udgraverne overhovedet har forsøgt en tolkning – blevet tydet som rent praktiske hjælpemidler ved højbygningen, målepunkter, hvorom højen er konstrueret. En sådan forklaring kan imidlertid vanskeligt anvendes på de vesttyske midtstolper i småhøje, hvor det desuden undertiden synes indlysende, at stolpen må have raget op over højtoppen, hvilket i hvert fald ikke altid har været tilfældet med de nordiske. Den synlige midtstolpe synes i sit ideindhold nærbeslægtet med bautastenen på højtoppen. Stolper såvel som sten findes ikke alene på højene, men træffes også rejst ved fladmarksgrave. Der kan tænkes adskillige muligheder til forklaring af disse monumenters mening. Der kan være tale om mindepæle og mindesten, der ligesom runestenen og nutidens gravsten har skullet bære erindringen om den døde videre. Eller støtterne kan have været opfattet som sjælens bolig, den dødes særlige tilholdssted, der har bundet ham til graven og forhindret ham i at flakke hvileløs rundt. Man kan i denne forbindelse minde om skikken at nedpæle forbrydere, hvorved man ikke alene bandt den dødes legeme, men også hindrede hans sjæl i at gå igen. Sten og pæle kan også have været opfattet som gudebilleder, guden selv, eller et sted, hvor han lejlighedsvis tog bolig. De to sidstnævnte forklaringer lader sig vel forlige med en fjerde mulighed, nemlig den, at der er tale om offersten og offerpæle, altre ved hvilke man ofrede til guden eller til den afdøde. Endelig kan man naturligvis tænke sig en forklaring af praktisk art. Støtterne på eller ved fladmarksgrave kan f. eks. have tjent til afmærkning, så man undgik ved senere gravlægning at forstyrre den ældre grav.

Historiske overleveringer og sammenligning med skik og brug hos nutidens naturfolk tyder på, at ingen af ovennævnte forklaringer alene er den rette, men at de forskellige forestillinger afløser hinanden, mødes og blandes. Forestillingen om gravstøtten som sjælens bolig synes dog at være fremherskende, og uden tvivl har det været skik at ofre til de døde ved disse støtter²⁴). I denne forbindelse kan der henvises til en longobardisk »gravskik«, som omtales hos Paulus Diaconus (V Bog). Når en mand var død i krigen eller andetsteds udenfor hjemmet, da rejste hans slægtninge på gravpladsen en lodret stang, på hvis spids var anbragt en due af træ, vendt mod den egn, hvor den døde havde sit hvilested. På den longobardiske gravplads i Nienbüttel har G. Schwantes fundet stensætninger, som han mener er stenomsatte stolpehuller efter sådanne pæle. I og omkring disse huller fandtes våben og smykker, sandsynligvis offergaver nedlagt ved pælene²⁵).

Sådanne forestillinger har vel også været knyttet til de nordiske gravstøtter. Norske folkeminder fortæller os om madofre bragt ved bautastenen eller ved et træ på gravhøjen²⁶). Hvad bautastenen angår, sa synes dens hovedfunktion mod oldtidens slutning at være den at sikre den døde mod glemsel. Sagaernes vidnesbyrd peger i denne retning, og stenedes form og placering svarer ganske til runestenedes, hvis funktion som mindsten jo ikke kan betvivles. Iøvrigt kan man, forekommer det mig, meget vel tænke sig, at disse sten ikke alle har været grå og stumme, men forsynet med malede runeindskrifter og billeder, som vind og vejr nu forlængst har udslettet. Også de hugne runesten – i hvert fald nogle af dem – har jo, som heldige fund viser, haft bemaling.

Hvad angår vort udgangspunkt, de nordiske midtstolper, så taler sammenligningen med de vesttyske stolper altså imod teorien om stolperne som rent praktiske måleanordninger, thi sådanne foranstaltninger kan kun have betydning ved høje af en vis størrelse, og flere af stolpehøjene i den sydlige gruppe er ganske små. Man kan naturligvis tænke sig skikken opstået i de to områder uafhængigt af hinanden, en mulighed, som dog forekommer mig lidet sandsynlig. Der kan da også i det nordiske materiale peges på forskellige ting, som taler mod målepunktteorien. I Stabyhøjen var rejst to stolper side om side, hvilket turde være en unødigt flot markering af et enkelt punkt. Ibn Fadlān nævner intet andet formål med den af ham sete stolpe end det, at den skulle bære en indskrift. Desværre får vi ikke at vide, om stolpen ragede ovenud af højen, og om det var her, indskriften blev anbragt, eller om stolpen som helhed og indskriften med den var dækket af jord og kun bestemt for guddommelige blikke. Så meget er dog sikkert, at Ibn Fadlāns stolpe ikke *alene* har tjent et praktisk formål.

Et enkelt af de nordiske fund, nemlig stolpen (eller stolperne) i Jellinghøjen taler imidlertid stærkt til gunst for målepunktteorien. Da den først anbragte stolpe ikke rækker til, »forlænger« man den med en ny stolpe. Og målet er ikke at nå op til overfladen. Tværtimod. Et stykke under højens topflade ligger den nye stolpes øvre ende afknækket (fig. 3). Man har åbenbart på det tidspunkt været så langt fremme med højbyggeriet, at stolpen har udspillet sin rolle, og man har netop ikke ønsket, at stolpen skulle ses over højtoppen. Det er umiddelbart forståeligt, at man ved bygningen af en så stor høj har haft brug for et fast målepunkt. Denne foranstaltning falder ganske i tråd med hele Jellinganlæggets regelrette karakter og overhovedet med hele vikingetidens sans for symmetriske anlæg (jfr. Trelleborg). At stolpen i Jellinghøjen har haft praktisk betydning synes hævet over enhver tvivl.

De nordiske midtstolper har da formentlig tjent to formål, nemlig dels et »mystisk« af gammel rod, dels et praktisk, der naturligt er udsprunget af nøgterne folks praktiske greb selv på hellige ting. En sådan

dobbelttidig funktion er ingenlunde utænkelig, selv om rækkefølgen vel oftest er den omvendte af her, nemlig at en i sin oprindelse praktisk foranstaltning træder i mystikkens og religionens tjeneste.

Om betydningen af de for jernalderhøje karakteristiske bygnings-træk kan altså sammenfattende siges følgende: toppens afladning har formentlig haft til formål at gøre højen anvendelig som scene for visse ceremonier. Disse synes dels at have været af politisk art (forkyndelse af love, rettergang o. s. v.), dels af religiøs art (dyrkelse af og ofring til den afdøde). En tredje faktor kan – navnlig ved de yngste af højerne – have gjort en topflade påkrævet, den nemlig, at man ønskede at anlægge en bygning på højtoppen. Dette forhold vil blive nærmere omtalt nedenfor.

Bautastenen har antagelig på mystisk vis skullet binde den dødes sjæl til gravhøjen. Den har dannet midtpunktet i de ceremonier, som har fundet sted. I sin yngste udformning har stenen vistnok først og fremmest været en mindesten.

Midtstolpen synes – i hvert fald oprindelig – at have haft en noget lignende funktion som bautastenen. Tillige har den dog sikkert tjent det rent praktiske formål at markere centrum, mens højen byggedes.

Der er andre fællestræk ved disse høje end de tre indtil nu nævnte. Meget almindeligt er det at finde lag og striber af trækul i højfylden, og undertiden findes der brændte ben i disse striber. Træ har af og til været anvendt sideordnet med sten i højbygningværket. I Raknehaugen fandtes i stedet for den ellers almindeligt optrædende stendynge en uhyre dyng af opstabilede tømmerstokke. I den store stendynge, der dækkede gravkammeret i den nordre Jellinghøj, indgik store træklodser side om side med stenene. Også i Slotsbjergbyhøjen er træklodser brugt som bygningsmateriale, dog ikke i stendyngen, men i den ovenover liggende jordfyldning.

I norske høje – således i de to store, tomme høje Farmannshaugen og Sølushaugen – findes af og til skiveformede stenplader, ofte i forbindelse med et lag af trækul og aske. Shetelig²⁷) mener at kunne påvise, at disse heller har deres oprindelse i gravens dæksten, som af en eller anden grund er blevet tillagt en særlig betydning, så at deres tilstedeværelse har været ønskelig selv i høje, hvor graven mangler eller er af en form, der ikke kræver dæksten.

En skik, som er særligt knyttet til de tomme høje, er den inderst i højen at anlægge et skødesløst bygget, stenkistelignende rum, der imidlertid er fuldstændig tomt for såvel menneskerester som oldsager. En sådan »stenkiste« er fundet i den tomme Himlingøjhøj. Den synes at have været dækket med træplanker. Midt i kisten stod som omtalt højens

nedrammede midtstolpe. I Norge, hvor sådanne kister forekommer af og til i folkevandringstidshøje²⁸), forklarer man fænomenet således, at man ved at danne dette hulrum har sparet arbejde med at køre jord til højen. Her skulle altså være tale om en rent praktisk foranstaltning. Denne teori kan synes sandsynlig, sålænge vi befinder os blandt norske klipper, men er næppe anvendelig på det danske sletteland. I Himlingøje havde det utvivlsomt været lettere at fremskaffe det fornødne kvantum jord end at slæbe store sten sammen. Der må ligge andet bag, og den mest sandsynlige forklaring forekommer mig at være, at stensætningen er en efterligning af den virkelige grav. Hvorfor man på denne måde har bygget gravsted, når man ikke havde noget lig at lægge i det, er et spørgsmål, som der senere skal vendes tilbage til.

En enkelt af de ovenfor nævnte tomme høje, nemlig højen fra Houlbjerg, synes at indtage en særstilling i materialet, en særstilling, der dog rimeligvis kun er tilsyneladende. I denne høj fandtes en betydelig dyngge af store sten. Omkring stendyngen strakte sig et tykt båltag, der gik ind under dyngens nordlige del. Stendyngen har muligvis været under bygning, da bålet brændte. I båltaget fandtes enkelte forbrændte oldsager (yngre romertid) og brændte ben af hest, okse, får, svin og fugle, derimod ikke menneskeben. I forbindelse med båltaget fandtes en del nedrammede pæle – tildels i rækker. Flere af pælene viste spor af forkulning i øvreenden og må altså have stået, mens bålet brændte. Også under stendyngen iagttoges nedrammede pæle og nogle plankestykker. I højfyld og stendyngge fandtes enkelte ubrændte dyrebene, en træspade og en jernske.

Den omhyggelige udgravning af højen ved Thomas Thomsen og den detaljerede undersøgelse af dyreknoglerne, gør det usandsynligt, at menneskeknogler skulle have undgået opmærksomheden, om de havde været der. Naturligvis kan man tænke sig, at den døde har været et barn, og at knoglerne har været for spinkle og hensmuldrede til at kunne bestemmes, men anlæggets størrelse tyder ikke på, at denne forklaring er den rette. Heller ikke kan man godtage udgraverens – iøvrigt med største forbehold fremsatte – formodning, at plankestumperne under stendyngen er rester af en kiste og repræsenterer en jordfæstegrav uden gravgods og med helt opløst skelet. De ubrændte knogler i fylden viser jo, at knogler meget vel skulle kunne bevares.

Højen må uden tvivl henregnes til de tomme højes gruppe. På selve det sted, hvor højen senere byggedes, har man afholdt en bålfærd med gravgaver og offerdyr, men uden den døde.

Flere af de store svenske folkevandringstidshøje er ligesom højen i Houlbjerg bygget på selve den plads, hvor bålfærden har fundet sted. I tre af dem, nemlig Ingjaldshøjen, Ottarshøjen og Uppsalaøsthøjen, fandtes i båltaget nedrammede pæle ganske som i det danske fund. Sik-

kert med rette tolker Lindquist²⁹) disse pæle som støtter, der har skullet holde sammen på bålets brændestabel.

Højen fra Houlbjerg med sit bålrag og sine brændte dyrebene synes for en flygtig betragtning at være en ener blandt de tomme høje. Her må man dog huske, at det er i de færreste tilfælde, at brandgravens knoglemateriale er undersøgt og artsbestemt. Højest sandsynligt findes der i det uundersøgte materiale fund af samme art som fundet fra Houlbjerg højen. Tilstedeværelsen af menneskeknogler er iøvrigt ikke altid bevis for, at højen ikke hører til de tomme højes gruppe, idet sådanne knogler kan stamme fra menneskeofre.

Endnu kunne der være grund til at nævne de v-formede stensætninger, der i et par tilfælde er påvist i forbindelse med jernalderhøje³⁰), idet et af disse stenmonumenter, nemlig Jellingstensætningen, optræder sammen med en tom høj. En nærmere omtale af disse anlæg, der sikkert er mindre sjældne end almindeligt antaget, vil dog føre for vidt i nærværende artikel; kun skal jeg nævne, at der til en af de ovenfor omtalte tomme høje, nemlig højen ved Lille Linde i Hårlev sogn, tidligere har hørt en v-formet stensætning. Det er derfor sandsynligt, at den iøvrigt udaterede høj tilhører jernalderen.

Hermed vender vi tilbage til det spørgsmål, som var undersøgelsens udgangspunkt: Hvorfor er en del af jernalderens høje tomme? Vi har set, at der ingen bygningsmæssig forskel er mellem de tomme høje og gravhøjene. Hermed bortfalder formentlig den mulighed, at de tomme høje slet ikke er bygget for de døde, men til helt andre formål, f. eks. som tinghøje. At de tomme høje undertiden er bygget over ældre gravhøje eller selv senere bruges til gravlæggelse, taler også stærkt imod en sådan tanke, og det samme gør den omstændighed, at de tomme høje ofte optræder sammen med gravhøje, der er af præcis samme konstruktion og altså lige så godt kunne have båret dommersædet. Højene er uden al tvivl de dødes høje, uanset at de ikke rummer de døde selv. At nogle af dem siden hen har fundet anden anvendelse ændrer ikke dette forhold.

Men hvor er da de døde?

Ved nogle af de i det foregående nævnte eksempler på tomme høje synes forklaringen at være ligetil. Hermed tænkes på de høje, hvor det indre vel er tomt, men hvor der øverst i højen er anlagt en grav. Når denne grav, som f. eks. i Gystadhøjen, ligger centralt i højtoppen, da er der al grund til at tro, at forklaringen er denne: Den gravlagte har selv, mens han endnu var i live, ladet sin gravhøj bygge. Det følger da af sig selv, at graven, når den til sin tid anbringes, netop må komme til at ligge på det omtalte sted. I sagnlitteraturen træffer vi af og til beretninger om folk, som selv i levende live lader bygge deres gravhøj. Et par eksempler af denne art vil blive omtalt nedenfor.

Men nu de helt tomme høje?

Den hyppigst anvendte forklaring på fænomenet er den, at højene er kenotafer, rejst for folk, som er døde udenlands eller på havet. Forklaringen er uden tvivl i nogle tilfælde den rette. Det ovenfor omtalte sted hos Paulus Diaconus beretter om mindesmærker af denne art – ganske vist ikke høje, men pæle. Også nordiske runesten er jo undertiden rejst for folk, som er døde i det fremmede – f. eks. Vallebergastenen med slutningssætningen: »Men de ligger i London«. I nordiske sagn støder vi af og til på beretninger om den symbolske ligfærd. I Olav den Helliges saga fortælles det således, at jarlen Valgaut, der var ivrig hedning, før han rejste bort, gav sin hustru besked om, at hvis hun fik meddelelse om hans død, skulle hun gøre hans gravøl og siden gøre bål og der brænde alt det gods, hun kunne, og til sidst selv stige på bålet. Her er altså tale om en ligfærd, hvor gravceremoniellen overholdes til de mindste enkeltheder. Kun et mangler – den døde.

Spredte antydninger i sagnkilderne lader imidlertid formode, at ovennævnte skik kun er at opfatte som et særtilfælde af en anden gravskik. I Arngrim Jonssons udtog af Skjoldungesaga berettes det, at kong Ring, der var blevet hårdt såret i slaget, lod sig lægge i løftingen på sit skib, som derpå blev tændt i brand og skudt ud på søen. På stranden blev der opkastet en høj, som fik navn af Ringshøj. Et lignende sagn møder vi i Beowulfs beretning om kong Skjolds død. I Ynglingesaga fortæller Snorre, at Odin »foreskrev, at man skulle brænde alle døde og bære deres ejendele på bålet med dem. Han sagde, at hver og en skulle komme til Valhal med lige så mange skatte, som han havde haft med på bålet, og det skulle han også nyde, som han selv gravede ned i jorden. Asken skulle man kaste i søen eller grave ned i jorden, og efter fremstående mænd skulle man gøre en høj til minde –.« Der er grund til at tro, at disse sagn rummer erindringen om en virkelig gravskik, en skik, som kræver, at man overgiver den afdødes lig til vandene, mens gravhøjen får karakter af en mindehøj eller helt udelades. En skik som den nævnte vil næppe nogensinde kunne bekræftes af håndgribelige arkæologiske beviser, men man bør have muligheden af dens eksistens for øje. Ja, mere end det, man bør gøre sig klart, at den mulighed foreligger, at skikken har været dominerende gravskik måske igennem århundreder. Det er fristende i de ovenfor citerede kildesteder at se nøglen til forståelsen af den fattigdom på gravfund, som gør sig gældende over store dele af Skandinavien gennem lange tidsrum af jernalderen – i Danmark således gennem hele germansk jernalders fire århundreder lange periode. Man kan tænke sig, at selve gravceremonien ikke har været meget forskellig fra tidligere tiders. Dens efterladenskaber opbevares blot ikke mere i det, vi sædvanligvis forstår ved grave. De høje og grave, der alligevel stadig forekommer, må, set med disse briller, sna-

Fig. 22. Huset på Jellinghøjens top. Under stolperne ses de vandretliggende træplader. —
Efter E. Dyggve.
The house on the top of the Jelling tumulus. The horizontal planks can be seen under the posts.

rest opfattes som konservative elementers sejge vedhængen ved gammel skik. Det er værd at mærke sig, at det i brandgrave fra denne tid hyppigt forekommer, at liget kun er repræsenteret ved ganske ubetydelige benstumper – netop hvad man kunne tænke sig, at der blev tilbage efter en ikke alt for omhyggelig opsamling af de brændte ben fra ligbålet aske.

De tomme høje lader sig tvangfrit indpasse i det ovenfor opridsede billede, og – som allerede antydnet – de egentlige kenotafhøje, der virkelig er rejst over personer, hvis lig man har været afskåret fra at skaffe tilveje, bliver på denne baggrund at forstå som særtilfælde af en mere almindelig gravskik.

Så vidtgående slutninger tør man naturligvis ikke drage på et så spinkelt grundlag. Det må være os nok, at de nævnte kildesteder giver en rimelig forklaring på de mange tomme høje. Høje som Houlbjerghøjen, Himlingøjhøjen, højen fra Björkå og mange andre skal sikkert ses fra denne synsvinkel. I Houlbjerghøjen var der spor af en fuldstændig bål-færd med gravgods og dyreofre, i Himlingøjhøjen fandtes den mærkelige »narregrav«, og i Björkåhøjen lå, nedgravet i undergrunden tæt ved højens midtstolpe en trækulfyldt grube dækket med en flad sten. Disse anlæg kan naturligt forklares som minder om de ceremonier, der har ledsaget den symbolske gravlægning.

De tomme højes problem er imidlertid næppe hermed løst. Vi så før, at det var nødvendigt at udskille en del tomme høje som »falske«, idet graven i virkeligheden lå i højtøppen; tomheden var kun tilsyneladende.

Måske er denne gruppe af mindesmærker mere omfattende, end vi først troede.

Ved udgravningen af den tomme Jellinghøj i 1941 fandtes der tæt under den flade top ti svære egestolper efter en bygning, som må have stået ovenpå højen (fig. 22). Bygningen havde rektangulær form med fire stolper i hver langside. Disse stolper var stillet oven på vandretliggende egetræsplader. Der blev intet daterende fundet, og bygningen opfattedes i første omgang som et helt sekundært anlæg uden forbindelse med højen³¹). Man kunne da også fristes til i stolpernes velbevarethed at se et tegn på ringe ælde. For enhver, der ved selvsyn har haft lejlighed til at overbevise sig om, hvor fremragende gode bevaringsforholdene var i Jellinghøjen, tæller dette argument dog ikke. Forskellige ting taler iøvrigt for, at bygningen i hvert fald ikke stammer fra de seneste århundreder, nemlig for det første, at konstruktionen indeholder et gammelt træk, de jordgravede stolper, dernæst at højen siden 1500-tallet har været i videnskabens søgelys og ret ofte er beskrevet og afbildet, så at det må anses for mindre sandsynligt, at en bygning på højtoppen skulle være forblevet ubemærket.

Disse ting giver jo kun vage antydninger om bygningens alder. Der er imidlertid et forhold ved konstruktionen, som formentlig kan tjene til at løse dateringsspørgsmålet, nemlig det, at stolperne som før nævnt er stillet på vandrette træplader. Disse plader må have haft til opgave at fordele trykket og hindre, at de enkelte stolper sank for dybt i jorden. Men en sådan sikkerhedsforanstaltning kan kun have betydning, hvis man bygger på »blød bund«, f. eks. i en mose – eller i en nyopført høj. Hvis højfylden i nogle år havde fået lov at »sætte sig«, skulle det være ganske overflødigt at fundamenterer på denne måde. Selv den kraftigste stolpe vil næppe stå sikrere på en træplade end i fast jord. Den særlige fundamenteringsmåde synes altså at vise, at bygningen er samtidig – eller omtrent samtidig – med selve højen.

Hvad er det da for en bygning, som har stået på højtoppen? Man har på grund af det solide tømmer tænkt sig, at det måtte være et tårn, f. eks. en klokkestabel. Men den langstrakte form er om end ikke umulig, så dog usædvanlig for en tårnkonstruktion, og den hældning indad, som man i så fald kunne vente at finde hos stolperne, synes heller ikke at være til stede. For et hus ville såvel anlæggets form som stolpernes stilling derimod være naturlig, og stolperne er da heller ikke tykkere, end at man kan finde tilsvarende, f. eks. i norske træbygninger.

Men til hvilket formål skulle man straks efter højens fuldendelse bygge et hus på topfladen? Man kunne tænke sig et tempel for den døde; som allerede sagt har der jo formentlig på disse høje fundet en slags dødedyrkelse sted. Men man kunne også tænke sig, at bygningen simpelt hen er gravkammeret, hvori kong Gorm har hvilet.

En gravform som den her foreslåede, en tom høj med et dødehus på topfladen, adskiller sig i princippet ikke fra den netop omtalte, den tomme høj med nedgravet grav i toppen. I begge tilfælde må man antage, at det er den gravlagte selv, der, mens han endnu var i live, har bygget sin egen høj. Kun gravstedets indretning er forskellig. Og dog, forskellen er måske ikke så stor. Jellingbygningen er i konstruktion ikke ulig de underjordiske gravkamre fra vikingetid, der også ofte er bygget som huse, ikke som kister. Kammeret i vikingetidshøjen ved Mammen var f. eks. bygget over seks nedrammede stolper. Men det gør jo rigtignok en forskel, at mens Mammenhuset lå dybt begravet i jorden, har Jellinghuset ligget frit fremme i den klare dag.

Det kan næppe undgås, at tanken om en gravform som den foreslåede må virke overordentlig fremmed. Måske vil man indvende, at en sådan fritliggende grav aldrig tidligere er påvist. Og at her skulle være tale om et helt enestående anlæg forekommer på den anden side heller ikke sandsynligt. Tværtimod skulle man vente, at sådanne gravhuse, om de fandtes, ikke alene forekom på tomme høje, men at de også var anvendt på flad mark og på toppen af ældre gravhøje. Hvorfor finder vi dem da ikke?

Her må man imidlertid huske på, at sådanne grave vil være overordentlig vanskelige at påvise, selv når man er opmærksom på deres mulige eksistens, hvad man altså hidtil ikke har været. Den del af anlægget, der ligger over jorden, vil tid efter anden helt forsvinde og lægge gravgodset blot for gravrøvere eller tilfældige vejfarende. Og hvis ikke bevaringsforholdene er ekstraordinært gode, som tilfældet var i Jelling, vil også, i hvert fald i høje, den underjordiske del af anlægget formulde og udslettes, så at kun en meget fintmærkende udgravningsteknik vil kunne påvise den.

Trods alle disse vanskeligheder, der på forhånd giver ringe håb om et godt resultat, så kan en nærmere efterforskning i arkiver og litteratur dog måske alligevel vise sig ulejligheden værd. Måske kan en sådan undersøgelse trods alt bringe et og andet for dagen om det indtil videre teoretiske anlæg, den over jorden byggede grav.

Den fundgruppe, vi først vil rette opmærksomheden imod, er en vis type af norske og svenske bådgrave. I bogen om Osebergfundet³²⁾ beskriver Håkon Shetelig disse grave således: »I enkelte tilfælde er truffet det gådefulde forhold, at der findes ubrændte bådsøm i så stort tal, at de sikkert må have tilhørt et fartøj, men spredt over et stort område af gravhøjen og uden nogensomhelst regelmæssig orden. Hvor et helt fartøj har været indsat i højen, må sømmene komme til at ligge i ordentlige rader, sådan som det også mange gange er påvist ved fagmæssige udgravninger; i de få tilfælde, som her omtales, ligger sømmene tværtimod

fuldstændig planløst, både i stilling og højdeforhold. Sådanne fund har vi i Norge fra Bergens Museums udgravninger på Sande i Gloppen og Myklebostad i Nordfjord. Fra Sverige kendes en lignende grav fra professor Almgrens undersøgelse ved Ulltuna i Uppland. Der er hidtil ikke fundet nogen tilfredsstillende forklaring på disse fund«.

Af de af Shetelig nævnte fund er kun fundet fra Ulltuna så indgående publiceret³⁹), at man har mulighed for at danne sig en selvstændig mening om fundets art.

Ved Ulltuna var tidligere fundet en bådgrav fra vendeltid, og for om muligt at finde flere lignende grave foretog Oscar Almgren år 1900 en undersøgelse af en lille gravhøj på 8–10 m i diam. og ca. 0,75 m's højde. Der fandtes virkelig en bådgrav, men af en højst usædvanlig art. Højens indretning var iøvrigt således:

Inderst fandtes en stenomsat urnegrav med brændte ben af menneske og hund samt dele af en benkam. Urnegraven dækkedes af en lille sandhøj, og derover fulgte et sortgråt, fedtet lag (lag III, fig. 23, nederst). Ovenpå dette igen lå et indtil 35 cm tykt lag af muldblandet grus og ren muld (IV), der nåede op til overfladen.

Nederst i gruslaget lå over hele højen og følgende dens runding et lag af bådtagler, spredt og uden orden. »I al dette urede«, skriver Almgren, »er det så meget mere forbavsende på et sted at finde et par parallelle nitterader i netop sådant leje, som de skulle indtage i en båd«. Disse rækker strakte sig midt ind over højen (fig. 23, felterne G5, D6 og F6). Naglerne lå her med ensartede mellemrum og med hovederne til samme side. I naglelaget fandtes 14 hele pilespidser og en del brudstykker, nogle remspænder og beslag af forskellig art, sager, der daterer fundet til Vendeltid. Sammesteds fandtes ubetydelige benstumper og tænder af hest, ko og får – alt ubrændt. Isoleret beliggende i det sortgrå lag fremkom en lille stump guldblik, et brudstykke af en af de såkaldte guldgubber; men det kan ikke med sikkerhed afgøres, om stykket stammer fra nittelaget, skønt det vel er det sandsynligste. I udkanten af højen fandtes to sekundære grave (vikingetid), og allerøverst i højen, tæt under græstørven lå nogle få skår, brændte benstumper og sten, sikkert også at forstå som en sekundær grav.

Ingen af naglerne havde glødepatina. På den anden side fandtes der intetsteds aftryk af træ i naglernes rust. Almgren afholder sig iøvrigt fra ethvert forsøg på at forklare det mærkelige bådfund.

At båden skulle være brændt, kan på forhånd udelukkes, det viser de uglødede jernsager, og de ubrændte dyreben peger i samme retning. Der kan heller ikke være tale om, at båden kan være brækket i stykker før anbringelsen. I så fald måtte adskillige af naglerne have ligget i rækker – omend vel ikke i parallelle rækker. Planløsheden er for omfattende til, at denne forklaring kan være den rette.

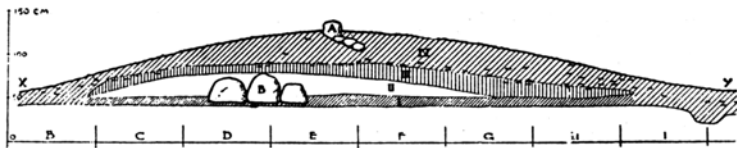
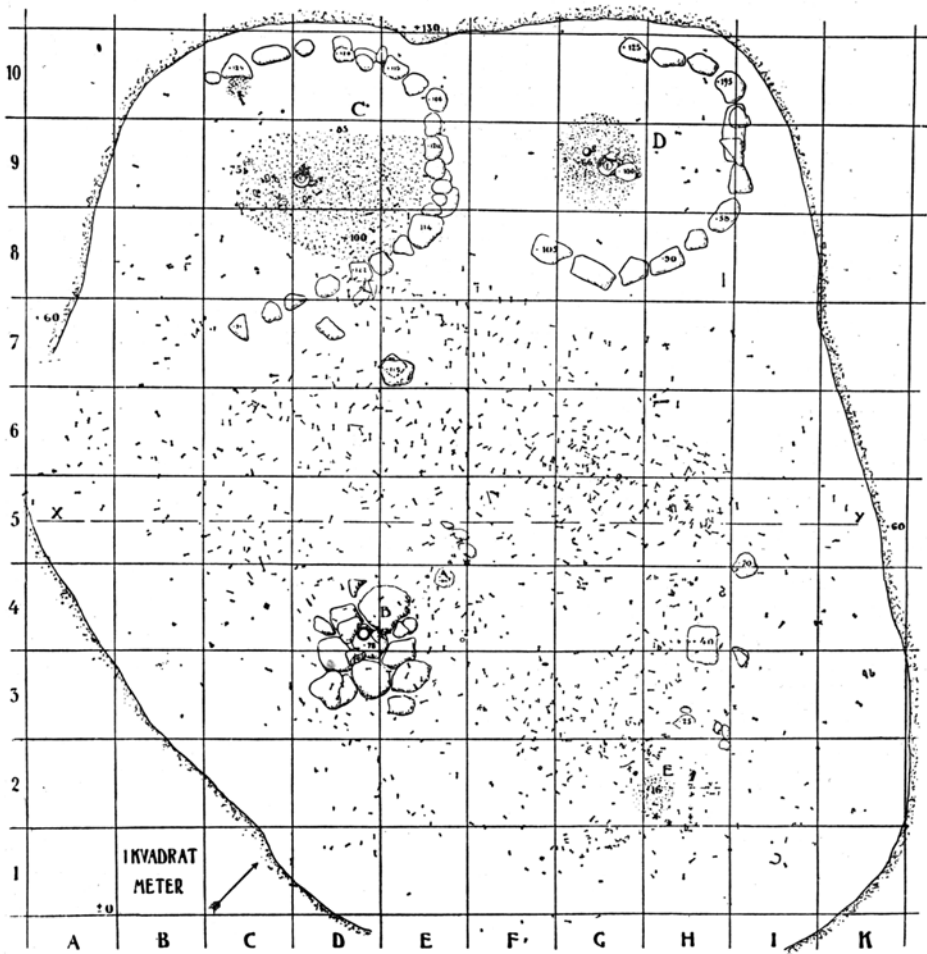

Fig. 23. Plan og snit af Ulltunabådgraven. — Efter O. Almgren.
Plan and section of the Ulltuna boat grave.

Forklaringen er uden tvivl en anden, nemlig den, at fartøjet har været rejst synligt for alle oven på højen. Naglernes mængde viser, at der snarere har været tale om et skib end om en båd, og et sådant fartøj kan ikke, hvordan man end tænker sig det anbragt, skjules under et jordlag på ikke over 35 cm's tykkelse. Det må her indskydes, at det intetsteds i Almgrens beskrivelse nævnes, at højen skulle være formindsket ved senere gravninger; den fig. 23 gengivne ubrudte profil synes også klart at vise, at det ikke er tilfældet. Hvor de to naglerækker ligger, må nødvendigvis en del af båden have hvilet i jorden, og da rækkerne strækker sig tværs over højtoppen og ligger midt i nagledyngen, kan der næppe være tale om andet, end at det er bådens køl, der har stået her. Havde skibet ligget med bunden opad, vilde de ordnede naglerækker have ligget nede på højsiderne og i dyngens udkant, idet det da vilde være rælingens nagler, der lå i oprindeligt leje.

Men har vi således bestemt kølens plads, da er samtidig selve skibets stilling i forhold til højen givet. Det må have stået frit oven på højen, og da det af ælde er faldet sammen, er naglerne blevet spredt over højsiderne. Hermed stemmer det godt, at der ikke fandtes træaftryk i rusten, thi skibets tilintetgørelse må være foregået relativt hurtigt. Det oven over naglelaget liggende muldrag er ikke tykkere, end at det meget let kan tænkes opstået under og efter skibets hensmuldring.

Alt tyder, forekommer det mig, på, at vi her står over for en bådgrav af vendeltype. Men i stedet for som sædvanlig at grave skibet ned på flad mark eller under en lav høj, har man stillet det frit oven på højen med sit indhold af lig, dyrekroppe og gravgods. At der ikke fandtes rester af menneskeben modsiger ikke i mindste måde denne teori, thi selv i de langt bedre beskyttede underjordiske vendelgrave hænder det ofte, at skelettet er borte, enten det nu skyldes formuldning eller plyndring. De bevarede dyrerester var jo også få og stærkt opløste og bestod fortrinsvis af tænder, som er den mest bestandige del af skelettet.

Der kan nævnes endnu et gravfund, hvor et skib må antages at have ligget frit oven på jorden. Der tænkes her på et af arkæologiens klassiske fund, nemlig den såkaldte bådkammergrav ved Hedeby³⁴). Her var under flad mark anlagt et underjordisk gravkammer, hvori to eller tre døde har været gravlagt. Heri er intet mærkeligt. Denne gravform forekommer oftere på denne egn. Det usædvanlige var, at der oven på kammeret var henstillet en båd eller et skib. Naglerne fra skibets midtparti fandtes ved udgravningen liggende i lange, lige rækker. Disse rækkers stilling, ligesom stillingen af de enkelte nagler, viser – som udgraveren klart påpeger – med fuld sikkerhed, at båden har stået på ret køl. Det er altså en misforståelse, når man af og til i den videnskabelige litteratur ser den påstand fremsat, at skibet skulle have ligget med kølen opad.

Skibet har været understøttet med sten, og under dets ene ende var

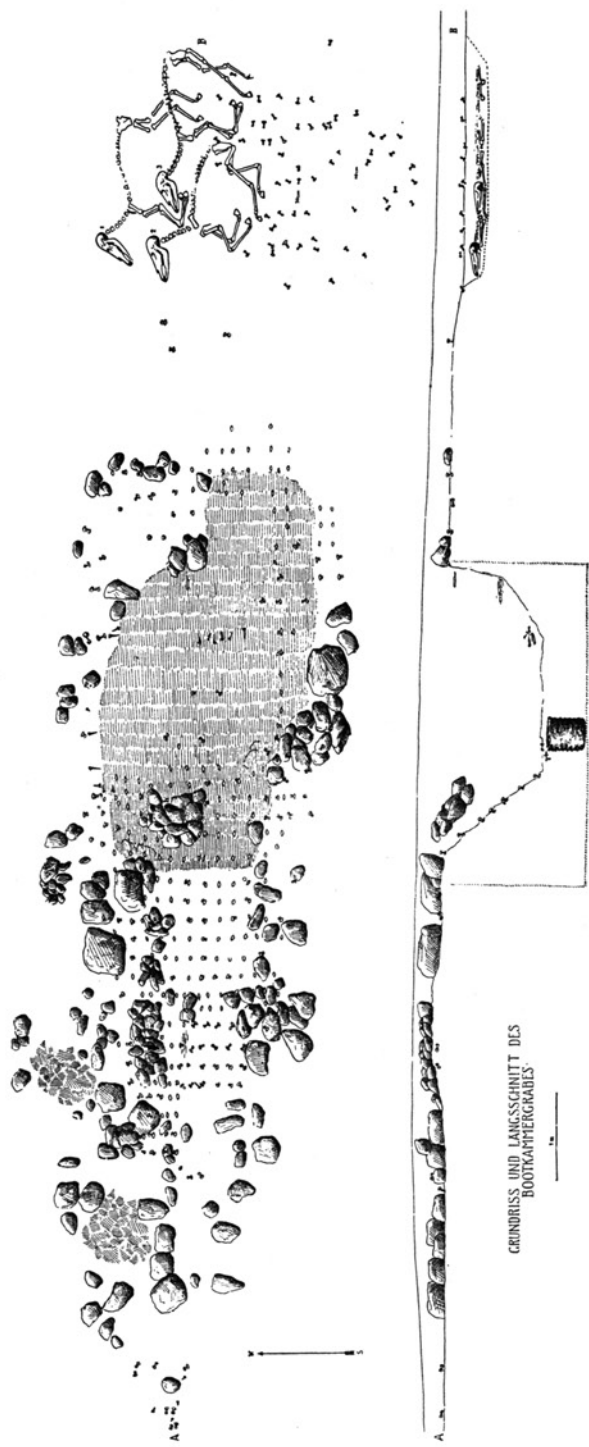

Fig. 24. Plan og snit af båd-kammer-graven ved Hedeby. — Efter Fr. Knorr.
Plan and section of the boat-chamber grave at Hedeby.

henlagt ligene af tre heste. Skibsnaglerne lå kun 35–40 cm under nuværende overflade, og der var intetsomhelst, der tydede på, at der skulle have været en høj på stedet (se fig. 24). Ikke desmindre antages det sædvanligvis, at der har været en sådan høj. Men et skib, der, som skibet her, er mindst 16 m langt, kræver en meget stor høj for at være dækket, og en sådan høj forsvinder næppe sporløst. Det må anses for absolut sandsynligt, at skibet har ligget frit fremme i dagen.

Bådkammergrave kendes også fra Norge³⁵). De norske fund er dog ikke tilstrækkeligt fyldigt publiceret til, at man kan drage slutninger om skibenes anbringelsesmåde.

Skibet fra Hedeby er næppe nogen selvstændig grav. Alt tyder på, at det hører sammen med den underliggende grav, og at det ligesom hesteofferet nærmest må opfattes som en gravgave, der har været for stor til at komme med i selve kammeret. Man kan nu spørge: Kan det samme ikke være tilfældet ved Ulltunagraven? Skal skibet her ikke også opfattes som en gravgave, hørende til den nedenunder liggende urnegrav? Mod denne antagelse taler imidlertid flere ting. For det første ville en sådan grav repræsentere en for perioden ukendt, eller i hvert fald sjælden, blanding af brandgrav og ubrændt gravlægning. For det andet synes de to anlæg hver for sig at udgøre en fuldstændig grav med gravrum, gravgods og ofrede dyr. Kun liget – som ganske vist er den vigtigste bestanddel i graven – mangler i den ene grav, men dette forhold kan som ovenfor vist ikke tillægges nogen vægt. For det tredje: Hvorfor skulle man anbringe gravgaverne uden for graven, når denne er en brandgrav? Pladsforholdene kan ikke her som ved jordfæstegraven i Hedeby have spillet nogen rolle, thi en brandgrav er rummelig og kan på ringe plads optage selv det største skib og flokke af dyr. Endelig tyder højens opbygning af skiftende jordlag og den omstændighed, at den »øvre« høj (fig. 23, lag III og IV) ikke har centrum fælles med den »nedre«, afgjort på, at højen er blevet til af flere gange. Alt i alt er der således grund til at tro, at skibet sammen med den øvre høj er et selvstændigt gravanlæg, anlagt sekundært over en ældre gravhøj, en udnyttelse af ældre høje som vi kender fra mangfoldige andre gravhøje fra alle afsnit af oldtiden. Den øvre høj er altså i virkeligheden at opfatte som en »tom høj« efter den definition, som i indledningen bragtes af dette begreb.

Hvordan det nu end forholder sig hermed, så må alene det, at man har anbragt skibe, dyrekroppe og gravgods frit oven på jorden, siges at bryde så afgørende med vore tilvante forestillinger om graven som et underjordisk anlæg, at det afgjort fører en gravform som den for Jelling foreslåede inden for det muliges rammer.

Et enkelt håndgribeligt fund viser os, at over jorden liggende gravhuse faktisk har eksisteret. I landsbyen Farre i Vejle amt udgravede K. Thorvildsen for få år siden tomten af et hus ikke ulig Jellinghuset. Dette

hus, der findes indgående omtalt andetsteds i nærværende skrift, var kvadratisk og bygget på otte kraftige stolper (se planen side 83). Midt i huset stod, nedgravet i undergrunden, en urnegrav fra yngre romertid. Graven dækkedes af et brandlag, hvori fandtes lerkarskår, skår af glaskar, bronzestykker, talrige glasperler m. m. Selve huset var ubrændt. Anlægget må ifølge Thorvildsen forklares således: Efter ligbrændingen har man samlet knoglerne i urnen og nedgravet denne på stedet, hvor den nu fandtes. Dette sted er ikke identisk med stedet, hvor ligbålet har brændt. De øvrige rester fra bålet er derefter blevet spredt ud over graven. Hvis dødehuset ikke allerede på dette tidspunkt stod på pladsen, blev det nu bygget. Hertil kan føjes, at brandlagets ligesom lidt firkan-

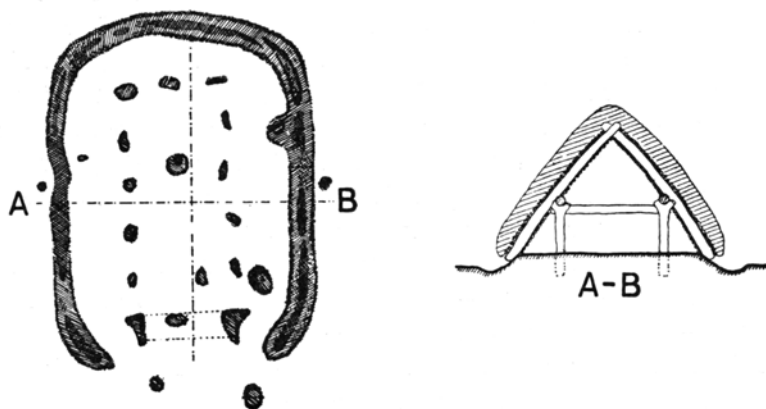

Fig. 25. Dødehus fra Nienborg. Plan og rekonstruktion. — Efter K. Hucke.
Mortuary house from Nienborg. Plan and reconstruction.

tede form, der synes bestemt af husformen, taler for, at huset har haft vægge, ikke blot har været et stolpebåret tag. At laget nu på steder strakte sig lidt uden for husområdet, kan skyldes senere spredning.

Der kan nævnes endnu et par danske fund, som muligvis må tolkes som dødehuse. I Troelstrup, Viborg amt, fandtes på en romersk jernalders gravplads og ganske tæt op ad en stenalderhøj en lille, nærmest kvadratisk hustomt med stensatte vægge. Der var intet egentligt gulvlag i huset, kun nogle få, spredte skår af romertids karakter og en lille plet med trækul og brændte ben.

Ved udgravningen af den tomme Slotsbjergbyhøj fandtes under højen og tæt op ad den bronzealderhøj, over hvilken den tomme høj var bygget, en hustomt af almindelig, langstrakt form med indvendige stolpehuller og vægge markeret af stenrækker. Huset havde intet lergulv og viste intet tegn på egentlig beboelse. Midt i huset lå en flad, stenfyldt grube. Mellem stenene i gruben fandtes spredte skår af kar fra yngre jernalder, og i og omkring stensætningen lå trækul og brændte ben i ret

stor mængde. Der var intet, der tydede på, at selve huset var brændt. Nær huset fandtes i mulden under højen en jernalders urnegrav. Også dette hus kan måske være et dødehus, en parallel til huset i Farre. Dette er dog kun en formodning. En nærmere bedømmelse af fundet må vente, til det meget store materiale fra udgravningen er gennemarbejdet.

Heller ikke uden for Danmarks grænser er huse af denne art helt ukendte. På en stor gravplads fra La Tène-tid ved Nienborg i Westfalen³⁰) er således fundet flere dødehuse, der må antages at have ligget frit uden dækkende jordhøj. Husene, der var anlagt over nedgravede brandgrave, synes at have været af en noget enklere konstruktion end Farrehuset, idet de formentlig har været bygget som spændhuse, altså har bestået af et tag, rejst direkte på jorden over graven (fig. 25). Husenes længde var 6–7 m, bredden ca. 5 m. Et lignende dødehus er fundet ved Eppinga-wehr i Østfrisland.

Disse dødehuse adskiller sig imidlertid fra Jellinghuset derved, at graven ligger i eller under husgulvet, mens den i Jelling må antages at have ligget oppe i selve rummet. Endnu mangler vi sikre fund til belysning af denne sidste gravtype, men som før sagt må man huske, at grave af denne art ikke uden videre lader sig påvise, fordi gravindholdet som regel vil være fjernet. Faktisk er der enkelte steder i forbindelse med jernaldergravpladser fundet hustomter, som kan tænkes at være sådanne gravhuse.

I sagn og saga finder man ofte bevaret erindringen om vikingetidens sædvanlige gravformer, begravelse i jorddækket skib eller kammer. Det spørgsmål er da nærliggende: skulle der mon ikke også et eller andet sted leve mindet om en anden gravform, den over jorden liggende grav?

Snorre beretter i Ynglingesaga om kongerne Herlaug og Hrollaug, at de i tre somre havde bygget på en stor høj, som blev »muret op af sten og bygget med kalk og træværk«. Da det rygtedes, at Harald Hårfager nærmede sig med en hær, lod Herlaug mad og drikke bringe ind i højen, hvorefter han med 11 mand gik derind og lod den lukke. Snorre fortæller ligeledes, at da Frø mærkede døden nærme sig, lod han bygge en høj, som blev indrettet med dør og tre glugger. I tre år efter at Frø var død og indsat i højen blev al indkrævet skat hældt ind gennem gluggerne, guld gennem den ene, sølv gennem den anden og kobber gennem den tredje.

Disse stærkt sagnprægede beretninger kan være misforståede erindringer om gravanlæg som det her foreslåede. I hvert fald passer beskrivelserne kun dårligt på nogen anden kendt gravkonstruktion. Noget brugeligt bevis for gravformens eksistens afgiver disse fortællinger dog naturligvis langtfra.

I flere – ganske vist betydeligt yngre – kilder omtales imidlertid gravhuse, der kommer meget nær den gravform, vi her særligt interesserer

os for, nemlig fritliggende huse, hvor liget er anbragt i selve kammeret. Formentlig var det et sådant hus, som kvinden Grund-Helga ifølge en islandsk tradition lod bygge og indrette, og hvor hun befalede, at hendes lig skulle indsættes, siddende på en stol³⁷). Flere norske kilder nævner rydningsmanden Tollev Salemann på Sønstebø i Telemarken, hvis kiste efter hans død blev ophængt i jernkæder i et særligt bygget gravhus. Huset vedligeholdtes mange år frem i tiden, og der holdtes fester til Tollevs ære, indtil skikken brat afbrødes året 1692, da en præst lod huset brænde. Gravskikken optræder her i kristelig iklædning. Tollev opfattes som bygdehelgen, og ved festerne synges der salmer til hans ære. Men ligesom selve gravformen kun dårligt harmonerer med kristendommens gravskik, således må dyrkelsen af den afdøde sikkert opfattes som et kristeligt camoufleret levn fra hedensk forfædre dyrkelse – en tillempning til gammel sædvane, som romerkirken iøvrigt kraftigt fordømte³⁸).

Hedenske grave i kristelig forklædning er vel også visse gravhuse, som vides at have ligget på kirkegårde i Sverige og de baltiske lande³⁹). Husene var små træhuse, som havde deres plads ovenpå graven – altså i princippet samme gravform som graven i Farre.

På Norrala kirkegård i Helsingland, hvor nu et muret St. Stephans kapel har sin plads, lå tidligere et sådant gravhus⁴⁰). Huset, der, som man ved fra skriftlige kilder, med mellemrum blev fornyet, skal i sin ældste form have været ca. to meter langt, een meter bredt og knapt een meter højt til tagskægget (se fig. 26). Lignende gravhuse er anvendt helt til vor tid hos lapperne.

Sluttelig kan der være grund til at henlede opmærksomheden på en særlig form for husgrave, nemlig sådanne, som er anlagt under gulvet eller væggen på det almindelige beboelseshus. Et enkelt fund af denne art er gjort i Danmark, nemlig i Sønderholm i Ålborg amt, hvor en nedsat grav fra romersk jernalder var anlagt i den brede stensyld under sydvæggen i et samtidigt beboelseshus (fig. 27). Fra Norge kendes et par lignende fund⁴¹); her var det dog brandgrave, der var nedsat under husvæggen.

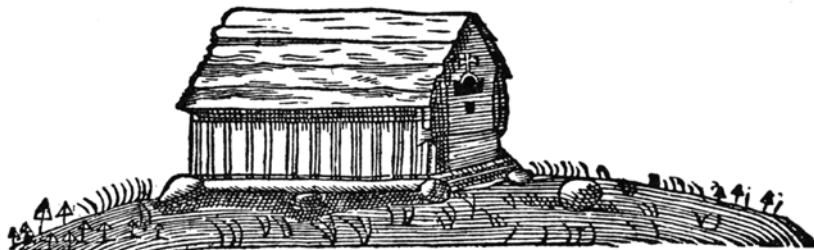

Fig. 26. Gravhuset på Norrala kirkegård. Tegning fra 1689.
Grave-house in Norrala churchyard. Drawing from 1689.

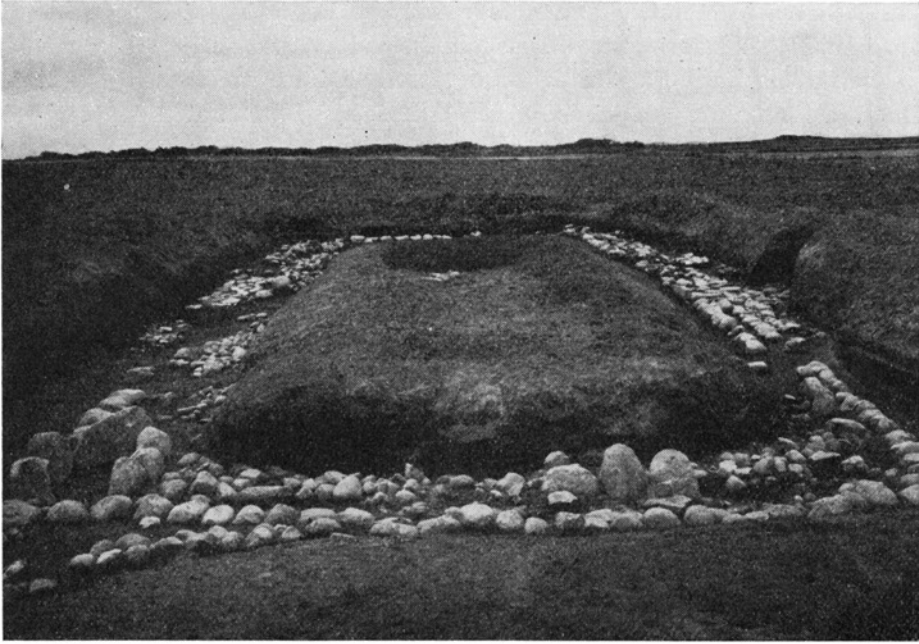

Fig. 27. Hustomt fra Sønderholm, Ålborg amt. Under væggen i husets sydøsthjørne (t. v. i billedet) ligger en stensat grav, hvori fandtes tre lerkar. Romersk jernalder.
House site from Sønderholm, Aalborg county. Beneath the wall lies a grave from the Roman Iron Age.

Denne særlige gravform findes omtalt flere gange i sagnkilderne. I Laxdølasaga fortællendes således, at bonden Hrapp forlangte at blive begravet stående under ildhusdøren. En anden saga⁴²⁾ nævner en kvinde, der blev begravet under gulvet i en af gårdens stuer. En senere kilde⁴³⁾ beretter, at der på en nærmere angivet norsk gård fandtes en »hedningestue«, hvor en af gårdens tidligere ejere var begravet under højsædet. Der kendes adskillige sagn om spøgeri i forbindelse med grave af denne art⁴⁴⁾.

Denne gravform, hvis eksistens der altså ikke er nogen grund til at betvivle, tør næppe uden videre sammenstilles med den egentlige husgrav, hvor huset må antages at være bygget med gravlægning for øje. Der er en væsentlig forskel mellem huset, hvor folk lever deres daglige liv, og huset, som alene er viet den døde. Snarest skulle man tro, at graven under beboelseshuset er opstået som følge af samhørigheden mellem den døde og de efterlevende eller mellem den døde og hans hjem. Ønsket om – selv efter døden – at være så nær som muligt det sted, hvor man har levet sit liv, er jo ligesom de efterlevendes ønske om at beholde den døde hos sig almenmenneskelige træk, som vi træffer i sagaerne, og som vi møder den dag i dag. Lignende forestillinger kan ikke være knyttet til den dødes ensomme gravhus. At beboelseshuset

skulle være blevet forladt af de levende, samtidig med, at den døde tog det i besiddelse, derimod taler sagaernes vidnesbyrd.

Det fritliggende gravanlæg kendes vistnok ikke fra sten- og bronzealder. De såkaldte »dødehuse«, der optræder – omend i ringe tal – i disse tidsrum, er alle underjordiske anlæg under høje⁴⁵). Det er gravkamre af samme art som vikingetidens underjordiske gravkamre, omend måske af en afvigende konstruktion. I nogle tilfælde er truffet huse, som med indhold af lig og gravgods er brændt, før højen byggedes. Her er altså tale om en særlig konstruktion af ligbålet.

Ovenstående gennemgang skulle tjene til at vise, at de over jorden byggede gravanlæg er realiteter, man må regne med, er end minderne om dem sparsomme. Vil vi forsøge at sammenfatte vor viden om disse anlæg, kan følgende siges:

Fritstående dødehus med nedgravet grav kendes fra enkelte sikre og flere mindre sikre jernalderfund. Gravformen kendes endvidere fra kristne kirkegårde og findes hos nutidens naturfolk.

En lignende, men muligt i sit ideindhold afvigende gravform, graven nedgravet under beboelseshus, kendes fra flere sikre fund og omtales i saga og folkelig overlevering.

Fritstående gravhus som gemme for selve liget – den gravform, der har interesse i forbindelse med de tomme høje – er vanskeligt påviselig og kendes *ikke* fra sikre fund, men spores i skrevne kilder og folkelig overlevering.

Af fritstående gravskibe kendes der, foruden flere mere tvivlsomme, to, der må anses for sikre. Det ene af disse skibe ligger over en nedgravet grav, det andet, der er anbragt på høj, har rimeligvis rummet selve graven.

Med denne viden om jernalderens gravhus og gravskib som baggrund vil vi nu vende tilbage til vort udgangspunkt: den tomme høj. Vi vil forsøge at vurdere sandsynligheden af den fremsatte teori, at grunden til højenes tomhed i nogle tilfælde er den, at liget har været anbragt i en bygning på højtøppen.

Det må straks fastslås, at noget afgørende bevis for teoriens rigtighed giver de ovenfor fremdragne fund og kildesteder ikke. Et sandsynlighedsbevis kan derimod opstilles.

Vi har set, at gravhus og gravskib anbragt over jorden faktisk har eksisteret, og vi har grund til at tro, at begge har kunnet rumme selve liget. Vi ved, at skibet har kunnet anbringes på høj. Skulle ikke også huset kunne indtage denne plads?

Skib og kammer forekommer jo sideordnet i højene. Det samme kan have været tilfældet på højene. Der er blot den forskel, at mens et skib

altid røber sin tilstedeværelse ved sine mængder af nagler, kan et kammer anbragt i fri luft meget let forsvinde sporløst.

I den sydlige Jellinghøj har vi en høj, der ifølge traditionen skal rumme en kongelig grav. Denne tradition er af Sakse og Svend Aggesen optegnet kun ca. 250 år efter højens opførelse. Højen var tom, men bar på sin top resterne af en bygning, der må antages at være samtidig med højen. Det er da nærliggende at tænke sig, at vi her står over for resterne af en husgrav.

Går man ud fra teoriens rigtighed, da forstår man ikke blot, hvorfor højene nu synes tomme, men også, hvorfor så mange af de allerstørste høje hører til de tomme højes gruppe. Højrejserne – konger og stormænd – har jo, må vi antage, bygget disse høje til sig selv, og ganske naturligt har de gjort mere ud af arbejdet, end sparsommelige slægtninge ville have gjort. Det er klart, at højen man rejser til egen ihukommelse bliver større end den, man bygger til andres. Går vi verdens prægtigste monumenter – inklusive gravmonumenter – efter i sømmene, da vil vi se, at en væsentlig del af dem forherliger monumentrejseren selv. Vi har her at gøre med et almenmenneskeligt karaktertræk, hvis indflydelse på monumenternes størrelse og pragt er uomtvistelig.

Men den, som selv byggede sin høj, han afskar sig samtidig fra nogensinde at komme til at hvile under den. Det var prisen for en prægtig høj. Graven måtte nødvendigvis komme til at ligge i toppen eller på toppen. Højen blev tom.

Det, at der har stået et gravhus på toppen af en høj, behøver på ingen måde at udelukke, at topfladen stadig kan have tjent det, der formodentlig var dens oprindelige formål, nemlig at være scene for kultiske ceremonier. Tværtimod har disse ceremonier jo nu fået et naturligt midtpunkt i huset med den døde. Heller ikke behøver husets anbringelse at udelukke, at en bautasten har fundet plads på topfladen, hvis denne ellers har haft det fornødne omfang.

For Jellings vedkommende bringer formodningen om et gravhus på sydhøjen orden og rimelighed i hele anlægget. Som krønike og mundtlig overlevering siger, er der begravet een person i hver høj. Ved udgravningen blev det fastslået, at sydhøjen er den yngste af de to høje, thi mens nordhøjen indtager en fornem plads i den store V-formede stensætning, så er sydhøjen bygget ovenpå stensætningens spids, som den ligesom sløjfer. Fra den lille runesten ved vi, at Thyre døde først. Hun er altså begravet i den ældste af højene, nordhøjen. Efter at have fuldført hustruens høj har Gorm da bygget sydhøjen til sig selv. Dette stemmer med traditionens placering af personerne.

Om denne harmoniske løsning af problemerne er rigtig, får indtil videre stå hen. Foreløbig må den indgå på linje med talrige andre Jellingteorier. Af disse skal jeg indskrænke mig til at nævne en enkelt, nemlig

den af Ejnar Dyggve⁴⁶) fremsatte, at Gorm og Thyre begge skulle være begravet i nordhøjens kammer, og at denne grav ikke, som man ellers har ment, skulle være plyndret, men at det er kong Harald, der har ladet sine forældres lig udtage og overføre til et mere kristeligt hvilested. Som bevis herfor anføres det, at der ikke ved udgravningen i 1820 fandtes menneskeknogler i kammeret, og det er, mener Dyggve, »ganske udelukket, at gravplyndrere skulde give sig tid til eller have interesse for at fjerne alle legemlige rester efter de gravsatte personer«. Som A. W. Brøgger klart har vist⁴⁷), er det imidlertid netop et særkende for højbydere, at de ikke alene bortfjerner gods og guld fra højene, men også de døde selv – vel sagtens for at modvirke gengangeri. Som bevis herfor anfører Brøgger en række eksempler på plyndrede norske høje, bl. a. Oseberghøjen og Gokstadhøjen, hvor kun meget sparsomme rester af skeletterne var levnet. I Oseberghøjen var ransmændenes vej ud af højen ligefrem markeret af tabte menneskeknogler. At danske gravrøvere ikke har været bedre end deres norske fagfæller, derom vidner Ladby-skibsgraven, der som bekendt også var plyndret, og hvor overhovedet intet spor af skelettet fandtes, til trods for at knogler i denne høj, som de talrige dyrebene viste, meget vel skulle kunne bevares⁴⁸). Set på baggrund af disse fund må det siges, at Jellinggravkammeret fremviser alle tegn på en »normal« plyndring.

Teorien om højenes dødehuse lader sig på nærværende tidspunkt ikke bevise, næppe heller afgørende modbevise. Skal bevis eller modbevis føres, da må det ske med spaden i hånd. En undersøgelse af en af vore store fladtoppede kirkegårdshøje kunne måske bringe sagens opklaring, og det skulle være denne artikels opgave at medvirke til, at man ved enhver fremtidig udgravning af denne art må have blikket opladt for topfladens muligheder. Det vilde være en betydelig landvinding, om det afgørende kunne lykkes at løse de tomme højes problem, der står som en af de store gåder i vor arkæologi og vor ældste historie.

S U M M A R Y

Empty Tumuli.

Empty tumuli – by which is meant tumuli in which no human remains have ever been interred – are an often-occurring phenomenon of the Scandinavian Iron Age, a remarkable feature being that it is often the very large barrows which are empty. The largest tumulus in Norway (and in Scandinavia), Raknahaugen, and the largest tumulus in Denmark, the Jellinghøj, are included under this grouping. Other well-known empty tumuli are Slotsbjergbyhøj and Himlingørehøj, Farmannshaugen and Sølyshaugen, all of which, together with a number of similar mounds, it has been possible to date to the Iron Age. To

this category must also be added a large number of undated tumuli, while empty barrows raised over earlier burial mounds, or empty barrows in the upper part of which secondary burials have later taken place, are likewise included.

An investigation of the structure of the Iron Age tumuli with particular attention to explaining the riddle of the empty barrows shows three characteristics as occurring repeatedly; a flat top, a post erected within and in the centre of the tumulus, and a large stone placed on its top. These characteristics appear to occur most commonly in the period from about 300 AD to about 1000 AD, though it is possible that they have their roots in Bronze Age traditions. Of them the flat top is of most common occurrence in Iron Age tumuli (figs. 3, 5, 6 & 8) though it is not found in every case. Well-known examples of this type are the large Swedish »royal barrows« from the Period of Migration (figs. 8 & 9). A remarkable feature is that in Denmark flat-topped tumuli occur very frequently in churchyards, the probable explanation being a desire to render the heathen institution harmless by incorporating it in the Christian consecrated area (figs. 10, 11 & 12). The central post is known from the Jelling tumulus and from that at Slotsbjergby, from Farmannshaugen and from a number of other tumuli, both empty and containing interments (figs. 3, 13, 14, 15, 16, 17 & 18). The Arabian geographer Ibn Fadlān travelled in 921 AD to the region around the Volga and there had the opportunity to view the cremation of a Scandinavian chieftain. He describes how, after the cremation, the chieftain's followers built a tumulus "and raised in its centre a large wooden post on which they wrote the name of the dead man and of the king of the Russians". Centre posts are also recorded from west German tumuli; these posts are, however, generally from an earlier period than the Scandinavian, occur mainly in smaller barrows and appear to have projected above the summit of the mound (fig. 19). The stone on the top is known from Iron Age tumuli over the whole of Scandinavia (figs. 4, 8, 9, 15, 16, 20 & 21). The significance of these constructional features can be summarised as follows: the top of the tumulus was probably flattened to allow the tumulus to be used for certain ceremonies, partly of a political nature (proclamation of laws, judicial proceedings, etc.), as the sagas frequently describe, and partly of a religious nature (memorial services and offerings to the dead) as objects found and folk-traditions appear to suggest. The stone on the top of the tumulus was probably to bind the soul of the person buried there to the barrow. It formed the central point of the ceremonies which took place there and in its later form was presumably first and foremost a memorial stone for the dead. There exists the possibility that the latest of these stones, the actual »bautasten«, were in fact rune stones, the runes, however, being painted instead of carved. The central post appears, at least originally, to have had the same functions as the "bautasten"; though in the case of Scandinavian tumuli it has undoubtedly also served the practical purpose of providing a datum point for measurements for the construction of the tumulus.

When we come to consider the empty tumuli one question in particular demands an answer: why are the tumuli empty? Now in the cases where an interment has taken place centrally in the upper part of the otherwise empty mound there is reason to believe that this is the principal burial of the tumulus, the explanation probably being that the person buried there built his own barrow during his lifetime. In the case of the tumuli which are completely empty the explanation most frequently put forward is that they are cenotaphs

raised in memory of persons who had died far away. An alternative possibility is suggested by the descriptions in legends of dead heroes being placed on board a ship which was then launched out upon the waters, pilotless and in some cases in flames. Mention is also made of the custom of strewing the ashes of the dead upon the water. Memorial mounds may well have been raised in connection with such disposal of the dead, thus giving rise to empty tumuli. Moreover the possibility cannot be discounted of such archaeologically untraceable customs being in general use, thereby providing an explanation of the paucity of graves which can be noted over a large part of Scandinavia during long stretches of the Iron Age.

Finally a further possibility presents itself which would provide an explanation of the emptiness of the Jellinghøj and of other large tumuli. This is that the body was placed in a surface mortuary house built on the flat top of the tumulus. Excavations on the top of the Jellinghøj revealed the remains of a building (fig. 22), under the uprights of which flat boards were laid, suggesting that the building was erected while the tumulus was newly built and still soft, in other words contemporaneously with the tumulus. This building may have held the body of King Gorm who according to tradition and to the rune stone standing near the tumulus was buried here. This theory can be supported in various ways. A number of cases of "surface graves" can be adduced; for example, in the case of a little Swedish tumulus at Ulltuna ship's nails, grave furnishings and unburnt animal bones were found spread over the whole mound immediately under the ground surface (fig. 23). Only over the actual summit of the mound lay two rows of nails in order. Undoubtedly the ship was set up in plain view on the top of the tumulus with its contents consisting of the body, animal sacrifices and grave goods, corresponding exactly, apart from the placing of the ship, to the Swedish Vendel graves. Similarly the ship belonging to the well-known boat-chamber grave at Hedeby (fig. 24) certainly lay uncovered on the ground surface; it was, however, hardly a grave in its own right but should rather be regarded as a colossal gravegift. Surface "grave-houses" erected over an interment place are known in one confirmed and several less certain Danish examples. (The confirmed case, from the village of Farre, will be found described elsewhere in this publication.) These mortuary houses have also been found in Germany (Nienborg, Eppingawehr), while similar constructions, in this case small wooden houses placed on top of the grave (fig. 26) are known from Christian churchyards in Sweden and the Baltic lands. The type of mortuary house which is relevant to the question of the empty tumuli, that where the body is laid inside the building, is not confirmed by uncontroversial discovery, which in view of the likelihood of destruction by robbery or by the action of the weather is understandable; it is, however, described from two literary sources, one Icelandic and the other Norwegian. A further type of "house-grave" should be recorded, though perhaps ideologically unconnected with the true mortuary houses above described. This is the grave placed under the dwelling-house. A very few discoveries in Norway and Denmark illustrate this type of burial, which is also mentioned in several source-books.

The material adduced strengthens the probability that a burial practice such as that suggested has existed. The Ulltuna discovery of a grave-ship with full grave furniture (including certainly the body) placed on top of a tumulus appears to correspond exactly to the tumulus with a mortuary house on top; for it is reasonable to suppose that grave-ship and grave-house could occur

as parallel customs *on top of* the tumuli in the same way as grave-ship and grave-chamber occurred as parallel customs *within* the tumuli. This suggested burial custom also gives a reasonable explanation of why the empty tumuli are often very large – it must be because kings and chieftains built their own tumuli. In the case of the Jellinghøj this explanation harmonizes the claims of tradition, the witness of the rune stones and the evidence of excavation.

Harald Andersen.

★

NOTER

¹⁾ Acta Archaeologica XIII, s. 65. ²⁾ Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1947, s. 38. ³⁾ Viking V, s. 1. ⁴⁾ Aarb. for nord. Oldk. 1921, s. 105. ⁵⁾ Bergens Museums Årb. 1927, s. 47. ⁶⁾ Schetelig: Vestlandske graver, s. 90. ⁷⁾ Wimmer: De danske Runemindesmærker I, s. 38. Aarb. for nord. Oldk. 1926, s. 245. ⁸⁾ Se f. eks. A. Zeki Validi Togan: Ibn Fadlān's Reisebericht. Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes XXIV, 3. ⁹⁾ En omfattende oversigt over fund af denne art er givet af Josef Röder: Pfahl und Menhir. Studien zur westeuropäischen Alttertumskunde. Bd. 1 1949. ¹⁰⁾ Eksempler på stolpehøje af den vesttyske type kan findes: Germania V, s. 6, og XXV, s. 219 og 224. ¹¹⁾ Aarb. f. nord. Oldk. 1871, s. 13. ¹²⁾ Aarb. f. nord. Oldk. 1876, s. 132. ¹³⁾ Se f. eks. Th. Petersen i Årsb. fra foren. til norske fortidsm. bevaring 1903. E. S. Engelstad i Bergens Mus. Årb. 1927, 3, s. 56. H. Schetelig: Vestlandske graver, s. 40. ¹⁴⁾ Sidstnævnte skrift, s. 131–150. Th. Petersen i Det kgl. norske vidensk. selsk. skrifter 1905, nr. 8. ¹⁵⁾ Forssander: Bautastenar från bronsåldern. Medd. från Lunds univers. hist. mus. 1939–40, s. 95. Sophus Müller: Vor Oldtid, s. 414. P. V. Glob: Danske Oldtidsminder, s. 82, 83 (1948). ¹⁶⁾ J. Röder: Pfahl und Menhir, s. 12. ¹⁷⁾ Danske Studier 1909, s. 1. ¹⁸⁾ Rig 1925, s. 113. S. Lindquist: Uppsala högar, s. 10–14. ¹⁹⁾ Carl Neergaard: Tinghøje og Tingdysser. Aarb. f. nord. Oldk. 1902, s. 292. ²⁰⁾ Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1928, s. 34. ²¹⁾ Emil Birkeli: Fedrekult i Norge, s. 95. 1938. ²²⁾ Schetelig: Folketro om gravhauger. Festskrift til H. F. Feilberg, s. 206. ²³⁾ Uppsala högar, s. 155. ²⁴⁾ Röder: Pfahl und Menhir, s. 9, 34, 78. Birkeli: Fedrekult i Norge, s. 56. ²⁵⁾ G. Schwantes: Urgeschichtstudien beiderseits der Niederelbe, s. 299. ²⁶⁾ Birkeli: Fedrekult i Norge, s. 159. ²⁷⁾ Vestlandske graver, s. 225–27. ²⁸⁾ Smst., s. 92. ²⁹⁾ Uppsala högar, s. 154. ³⁰⁾ Acta Arch. XIII, s. 94. ³¹⁾ Smst., s. 73. ³²⁾ Osebergfundet, bd. 1, s. 238. ³³⁾ K. Vitt. Hist. och Antiqv. Akad. Månadsblad 1901, nr. 349–360. ³⁴⁾ Mitteilungen des anthropologischen Vereins in Schleswig-Holstein 19, s. 68 (Fr. Knorr). ³⁵⁾ Schetelig: Vestlandske graver, s. 233. ³⁶⁾ Germania XXII, s. 92 (Karl Hücke: Die Totenhäuser von Nienborg). ³⁷⁾ Birkeli: Fedrekult i Norge, s. 43. ³⁸⁾ Smst., s. 198–201. ³⁹⁾ Karlis Strauberg: Lettisk folketro om de döda. Nordiska museets handlingar 32. ⁴⁰⁾ Fornvännen 1915, s. 149. ⁴¹⁾ Jan Petersen: Gamle gårdsanlegg i Rogaland, s. 41 og 45. ⁴²⁾ Flóamannasaga. ⁴³⁾ Schønings rejsebeskrivelse I, s. 210. ⁴⁴⁾ Birkeli: Fedrekult i Norge, s. 192–95. ⁴⁵⁾ Offa, bd. 1, s. 56 (K. Kersten: Das Totenhaus von Grünhof-Tesperhude). ⁴⁶⁾ Acta Arch. XIII, s. 90. Jellingsamfundets Årbog 1949. ⁴⁷⁾ Viking IX, s. 1. ⁴⁸⁾ Fra Nat.mus. Arbm. 1936, s. 10.